

mulier instituut

10 JAAR SPORTONDERZOEK EN -BELEID

Essay ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Mulier Instituut

Koen Breedveld, Hugo van der Poel en Agnes Elling

10 JAAR SPORTONDERZOEK EN -BELEID

Colofon

Mulier Instituut
Sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek
Postbus 85445
3508 AK Utrecht
T. 030-7210220
E. info@mulierinstituut.nl
I. www.mulierinstituut.nl

© 2012 Arko Sports Media, Nieuwegein
Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag, zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgever van deze uitgave door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.
De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in art. 17 lid 2. Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b., te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

10 JAAR SPORTONDERZOEK EN -BELEID

Essay ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Mulier Instituut

Koen Breedveld, Hugo van der Poel en Agnes Elling

Utrecht, 12 december 2012

Inhoud

1. Inleiding: decennium in vogelvlucht 6

2. Sportaanbod en -beleid: op weg naar effectiviteit 9
- 2.1 Het sportbeleid 9
- 2.2 Sportaccommodaties 13
- 2.3 Interventies 15
- 2.4 Ontwikkelingen in sportaanbod en de organisatie en uitvoering van het sportbeleid 17
- 2.5 Uitdagingen voor het sportbeleid en het beleidsonderzoek 19

3. Deelname: de belle epoque van de sportbeoefening? 22
- 3.1 Beleid 26
- 3.2 Onderzoek 29
- 3.3 Agenda 32

4. Maatschappelijke betekenissen van sport: van 'grote' verhalen naar contextspecifieke betekenissen 34
- 4.1 Naar een hoogconjunctuur van sport als middel 35
- 4.2 Een breed palet aan persoonlijke betekenissen 36
- 4.3 De betekenis van sport door de samenleving 38
- 4.4 Naar de toekomst 42

5. Epiloog 45
- 5.1 Veranderend kennislandschap 45
- 5.2 Agenda 49
- 5.3 Mulier 2.022 50

Noten 52

Literatuur 53

Hoofdstuk 1

Inleiding: decennium in vogelvlucht

In de rangorde van meest memorabele jaren zal 2002 vermoedelijk altijd hoog blijven staan, althans in Nederland. 2002 was niet het jaar van '9-11', maar wel het jaar van de moord op Pim Fortuyn. Het was het laatste van acht jaar 'Paars' en daarmee van de politicus Kok, en het was het eerste van de in totaal acht jaren dat de christendemocraat Jan Peter Balkenende zijn naam aan vier opeenvolgende kabinetten zou verbinden.

In 2002 was er wel al internet, maar er was nog geen Facebook, en ook geen Twitter. Dagbladen kwamen uit op het formaat dat ze al hadden in de negentiende eeuw.

Voor de sport, zeker voor Rotterdammers, zal 2002 mét Fortuyn ingaan als het jaar dat Feyenoord voor het eerste sinds 1974 weer een Europese beker won. Op 8 mei, twee dagen na de moord op Fortuyn, kon het legioen na een 3-2 overwinning op Borussia Dortmund in de eigen Kuip weer in gejuich uitbarsten. Het was niet het enige sportieve succes in die periode. Kort daarvoor, in 2000, in Sydney, hadden de unieke talenten Pieter van den Hoogenband, Leontien van Moorsel, Anky van Grunsven en Inge de Bruijn ervoor gezorgd dat Nederland als achtste eindigde op de medaille-index. Nooit eerder (en ook nooit meer) won Nederland zoveel medailles op de Spelen.

Beleidsmatig waren het jaren van veelbelovende nieuwe vergezichten. Sportkoepel NOC*NSF formuleerde in 2000 zijn ambities in het pamflet *Nederland Sportland*, de rijksoverheid kwam een jaar later met het niet minder ambitieuze *Sport, Bewegen en Gezondheid*. Het kort ervoor, in 1999, opgerichte NISB, was bezig zich op Papendal naast grote broer NOC*NSF een plaats te veroveren in het sportlandschap. Elders in het land, in Bunnik, ontfermde het in 2001 uit een fusie voortgekomen NebasNsg zich over de gehandicaptensport. LC (Landelijk contact) en IOS (Interprovinciaal Overleg Sport) waren druk doende om sport bij respectievelijk gemeenten en provincies hoog op de agenda te houden.

In die periode van politieke en sportieve dynamiek voltrok zich in 2002 nog een andere gebeurtenis. Niet een die de landelijke media haalde en die de gemoederen van het brede publiek bezighield, maar toch wel een die voor de sport en het sportonderzoek op termijn van betekenis kon worden. Op 12 april 2002 vond de oprichting van het W.J.H. Mulier Instituut - centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek plaats. Drie universiteiten, van Utrecht, Tilburg en Amsterdam, en het private onderzoeksbureau Diopter – Janssens & Van Bottenburg BV besloten om voortaan gezamenlijk op te treden in het opstellen en uitvoeren van een wetenschappelijk onderzoeksprogramma. Als zetel voor de nieuw opgerichte stichting werd gekozen voor Den Bosch, strategisch gepositioneerd op neutraal terrein tussen de meewerkende universiteiten in.

Tien jaar verder, is 'het MI' inmiddels driemaal verhuisd, de laatste maal in 2011 naar stadion Galgenwaard in Utrecht. In die periode werden twee grote onderzoeksprogramma's afgerond en werd een derde programma gestart – een programma dat in 2013 zal overgaan in het NWO-programma *Sport: Meedoen*. Er werden leerstoelen ingesteld – die van Annelies Knoppers over sportpedagogiek, van Ruud Koning over sporteconomie, en van Maarten van Bottenburg over sportontwikkeling – en proefschriften geschreven. Er werd geïnvesteerd in datasets, zoals de Verenigingsmonitor en later Sportersmonitoren, en er werden initiatieven ontplooid om de aandacht te vestigen op sport en sportonderzoek (zoals via de Jaarboeken Sport, de Mulier Debatten en, sinds 2010, de Dag van het sportonderzoek).

Maar ook elders is de afgelopen tien jaar voortvarend gewerkt aan meer en beter sportonderzoek. Meest in het oog springend daarin is de opkomst van kenniskringen en lectoraten, in 2002 nog dungezaaid (Harry Stegeman bekleedde vanuit de Calo een van de eerste sportlectoraten) maar inmiddels gemeengoed aan het groeiende aantal hogescholen dat in meer of mindere mate het thema sport omarmd heeft. Universiteiten ontdekten, zij het schoorvoetend (Stuij en Stokvis 2010) sport als aandachtsterrein. Buiten het hoger onderwijs waren het instituten als het SCP, RIVM, TNO en nieuwe organisaties als InnoSportNL die de sport ontdekten als een interessant nieuw aandachtsterrein.

Anno 2012 is sport niet meer weg te denken uit het straatbeeld, uit het politieke landschap of uit de onderzoekgemeenschap. Er wordt meer dan ooit aan sport gedaan, naar sport gekeken, over sport geschreven en gedebatteerd. Veelal is dat in positieve zin, niet zelden ook is de toon kritisch, of een van teleurstelling.

In dit essay, opgesteld ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Mulier Instituut, blikken we terug op tien jaar sportonderzoek en -beleid. We doen dat in het vaste besef dat in een essay de ruimte ontbreekt om op alle facetten van de sport en het sportonderzoek in te gaan. We besteden weinig tot geen aandacht aan topsport, en evenmin aan sport als mediaspektakel of aan de ontwikkelingen in het bewegingsonderwijs. Bij andere gelegenheden besteden we graag meer uitgebreid aandacht aan deze belangwekkende thema's.

Omwille van de ruimte hebben we ons beperkt tot drie aandachtsterreinen die van oudsher centraal staan in het werk van het MI: het sportbeleid en de sportvoorzieningen, het deelnemen aan sport, en de maatschappelijke betekenissen van sport. Voor elk van die thema's belichten we de ontwikkelingen in de afgelopen tien jaar, en sluiten we af met een bespiegeling voor de jaren die komen. Aan het einde van het essay brengen we de lijnen samen, en komen we tot een synthese over wat tien jaar sportonderzoek heeft gebracht en waar uitdagingen liggen voor de aankomende tien jaar.

Sportaanbod en -beleid: op weg naar effectiviteit

In het eerste jaar van zijn bestaan kwam het Mulier Instituut uit met rapporten over de behoefteplanning van sportvoorzieningen in de westelijke tuinsteden van Amsterdam, een marktverkenning voor de verschillende bonden actief in de sfeer van de vechtsport, en twee rapporten waarin werd gekeken naar initiatieven gericht op de stimulering van sporten en bewegen door bepaalde doelgroepen. Het zijn onderwerpen waar het MI zich tien jaar later nog steeds mee bezighoudt: sportaccommodaties, interventies gericht op het stimuleren van sport en bewegen, en vraagstukken van organisatieverandering en marktontwikkeling.

Wat is er de afgelopen tien jaar veranderd in (het onderzoek naar) de aanbodszijde van de sportmarkt en wat zijn de vooruitzichten voor de komende tien jaar? We kijken naar de ontwikkelingen in het beleid (inclusief de financiering daarvan), en de belangrijkste beleidsmiddelen: de accommodaties en de interventies. Het vierde thema is de organisatie en uitvoering van het beleid en de organisaties die daarbij betrokken zijn (verenigingen, bonden, koepels en de opkomst van nieuwe netwerkachtige spelers). In termen van beleidsanalyse: we kijken in deze paragraaf vooral naar de voorwaarden voor (*input*) en organisatie (*throughput*) van sportpraktijken, waar in de volgende paragrafen naar de directe uitkomsten zoals aspecten van sportdeelname (*output*) wordt gekeken, en naar de wijdere persoonlijke en maatschappelijke betekenissen en effecten (*outcome*).

2.1 Het sportbeleid

Eind jaren tachtig en begin jaren negentig van de vorige eeuw zijn diverse studies gedaan waarbij op de achtergrond de vraag speelde naar de rol van de overheid op het terrein van de sport (Beckers en Serail 1991; Crum 1991). Een 'nieuwe' rol voor de overheid werd gevonden in de bevordering van de sport(deelname) als verdienstelijk goed (*merit good*). Daarbij is de belang-

Het Mulier instituut is sinds 2011 gehuisvest in stadion Galgenwaard.

rijkste legitimatie van het sportbeleid niet langer de sociale en geografische spreiding van sportvoorzieningen (sport als doel op zich, dat voor iedereen toegankelijk dient te worden gemaakt), maar het bereiken van sportexterne doelstellingen als (neven)effect van sport (sport als middel).

Een belangrijke aanzet tot deze 'instrumentele' of 'functionalistische' benadering is gegeven door het rapport 'Sport als bron van inspiratie voor onze samenleving', dat de fusie markeerde van de federatie van sportbonden (NSF) en het Nederlands Olympisch Comité (NOC) tot NOC*NSF (NOC*NSF Kearney 1992). Vervolgens werd in het eerste kabinet Kok (Paars 1) oud-olympisch zwemster Erica Terpstra geïnstalleerd als staatssecretaris met sport in haar portefeuille, bij een ministerie dat voor het eerst sport in haar naam voerde, het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Onder verantwoordelijkheid van Terpstra kwam de nota 'Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid' (VWS 1996) tot stand. Niet alleen was dit de eerste serieuze rijksnota op het gebied van sport sinds 1974, het was ook de nota waarmee de dominantie van de instrumentele benadering van sport in het sportbeleid werd vastgelegd en het uitgangspunt werd voor het sportbeleid in de jaren daarna. De instrumentele potenties van sport werden ruim gezien. De nota bevatte tien thema's of terreinen, van economie en welzijn tot ontwikkelingssamenwerking en milieuzorg, waaraan sport zou kunnen bijdragen.

Met meer nadruk op de instrumentele waarde van de sport wint de vraag hoe de effecten van 'sport' te meten aan belang. Om te beginnen is het daarbij nodig zicht te hebben op de precieze omvang van de sportdeelname en de ontwikkeling daarvan. Allereerst om de effectiviteit van sportstimuleringsprogramma's te kunnen meten (*output*), en vervolgens om ontwikkelingen in de aan die sportdeelname toegedichte effecten te kunnen meten (*outcome*). Maar VWS ervoer dat, afhankelijk van welk bureau of universiteit een onderzoek uitvoerde op het gebied van sportdeelname of sportstimulering, men geheel verschillende antwoorden kreeg. In een verkennend onderzoek hiernaar door Van Bottenburg en Bröer (1996), toentertijd verricht vanuit Diopter, een voorloper van het Mulier Instituut, kwamen sportdeelnamepercentages op tafel die varieerden van 30 tot 80 procent. Enige afstemming

in dit type onderzoek vond VWS wel wenselijk. Concreet heeft dit geleid tot wat uiteindelijk de Richtlijn Sportdeelname Onderzoek (RSO) is gaan heten.[1]

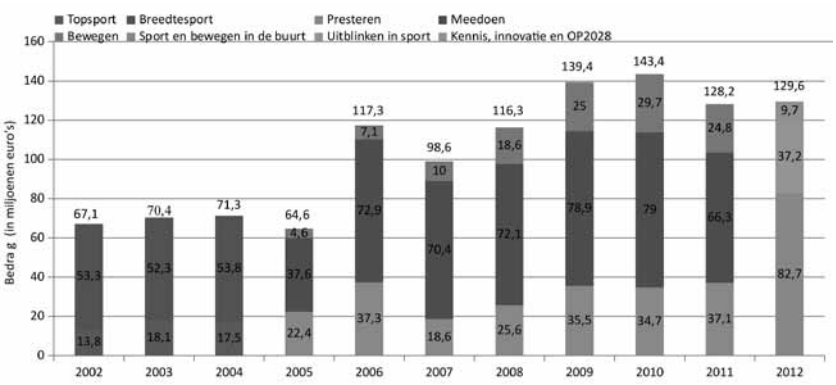
De totstandbrenging van de RSO bracht de verschillende partijen die dit soort onderzoek deden met elkaar in gesprek. In 2002 leidde dat tot de oprichting van het Mulier Instituut, als overlegkader van de betrokken universiteiten. Diopter ging op in het Mulier Instituut als bureauorganisatie en uitvoerder van opdrachtonderzoek. Het Mulier Instituut werd opgezet als stichting, met taken op het gebied van fundamenteel en toegepast onderzoek, monitoring van ontwikkelingen in de sport, de afstemming van onderzoek en onderzoeksmethodieken (zoals bijvoorbeeld de RSO), en de actieve verspreiding van de onderzoeksresultaten. Het volgen, voeden en evalueren van het sportbeleid op lokaal, provinciaal en nationaal niveau heeft daarmee van meet af aan een belangrijk deel uitgemaakt van de werkzaamheden van het instituut.

In 2005 kwam staatssecretaris Ross met een nieuwe sportnota 'Tijd voor sport' (VWS 2005). Ook hierin lag de nadruk op de instrumentele waarde van sport, maar nu meer gefocust op de drie aandachtsgebieden van VWS: vitaal (Volksgezondheid), meedoen/participatie (Welzijn) en presteren (Sport). Wat verder vrij vernieuwend was voor dit type nota, was de behoorlijk 'SMART' geformuleerde beleidsaanpak: de doelstellingen waren Specifiek en Meetbaar geformuleerd, Acceptabel en Realistisch, en voorzien van een duidelijke Tijdsgrens. Daarmee zette het ministerie de lijn voort die eerder was ingezet met de nota 'Sport, bewegen en Gezondheid', uit 2001. Het Mulier Instituut werd gevraagd om de voortgang te monitoren (Van den Heuvel 2007; Van den Heuvel en Van Schendel 2008), en later ook om het beleid te evalueren (Breedveld e.a. 2011).

Op rijksniveau is het budget voor het sportbeleid de afgelopen tien jaar bijna verdubbeld, van 67 miljoen in 2002 naar 130 miljoen in 2012 (zie figuur 1). De al meer dan vijf jaar aanslepende crisis lijkt de verdere groei van het budget gestopt te hebben, maar heeft zich nog niet vertaald in een substantiële verlaging van het sportbudget bij VWS. Op lokaal niveau wordt sport gezien

als een 'belangrijke bijzaak'. Er is nog steeds redelijk veel politiek draagvlak voor overheidssteun voor sport(accommodaties). Niettemin is duidelijk dat in veel gemeenten de beschikbare budgetten voor het sportbeleid onder druk staan (Hoekman 2010; Hoekman en Gijsbers 2010).

Figuur 1 Gerealiseerde uitgaven voor sport 2002-2012, begroting VWS.

Bron: VWS, bewerking door Mulier Instituut.

2.2 Sportaccommodaties

Sportaccommodaties vormen de voornaamste kostenpost op de lokale sportbegroting. Dat was tien jaar geleden zo, en dat is het nog steeds. Onderzoek naar sportaccommodaties en ruimte voor sport draagt bij aan het efficiënter lokaliseren en inzetten van sportaccommodaties, beter beheer en exploitatie van sportaccommodaties, en een meer gefundeerd of rationeel accommodatiebeleid. Op het eerste onderzoek naar de (toekomstige) behoefte aan sportvoorzieningen in de westelijke tuinsteden van Amsterdam (Roques en Van den Heuvel 2002), zijn er dan ook nog vele gevolgd. De ontwikkelde methodiek is in de loop van de tijd doorontwikkeld, waardoor er meer mogelijkheden tot vergelijking zijn ontstaan (*benchmarking*).

Interessante ontwikkelingen op dat vlak de afgelopen tien jaar zijn de opkomst van nieuwe informele sport- en speelpleintjes als Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds (Breedveld e.a. 2009; Vermeulen e.a. 2010) en de steeds sterkere verbindingen tussen buurt, onderwijs en sport. Mede hier-

door is er de afgelopen jaren waarneembaar meer interesse gekomen in onderzoek naar de ruimtelijke inbedding van sport. Die interesse heeft onder andere geleid tot een *quick scan* sportinfrastructuur (Hoekman e.a. 2011) en tot een mooi uitgegeven monografie *Sport in de stad* (Van den Heuvel e.a. (red.) 2011) met daarin een duidelijke inbreng vanuit de ruimtelijke ordening zelf. Zichtbaar is dat de sport meer als gesprekspartner wordt gezien dan tien jaar geleden – met dank aan het Olympisch Plan 2028.

Des te frustrerender is het daarom dat er op landelijk niveau tot voor kort nog nauwelijks goed zicht was op de sportaccommodaties in Nederland. Met de Sportatlas[2] is een start gemaakt om hier verandering in te brengen. Het Mulier Instituut participeert sinds 2010 in dit initiatief, dat erop gericht is om tot meer inzicht te komen in het thema sport en ruimte. Hiertoe wordt onder andere geïnvesteerd in het samenbrengen van gegevens over sportaccommodaties in één (openbaar) bestand. Inmiddels zijn van 13.000 accommodaties basisgegevens als naam en adres bekend; naar schatting 85 procent van het totale aantal sportaccommodaties in Nederland. Het streven is dit bestand volledig te maken, en per accommodatie ook over gegevens te kunnen beschikken als aantal en type velden/banen/baden, etc., gebruikers en stichtingsdatum. Een eerste grote publicatie op basis van de reeds beschikbare data komt begin 2013 uit (Hoekman e.a. 2013). De publicatie levert niet alleen kaarten met gegevens over spreiding en dichtheid van de verschillende sportvoorzieningen, maar bevat ook prognoses van toekomstige overschotten of tekorten aan voorzieningen en verdiepende studies voor tennis, voetbal en zwemmen. Daarbij wordt de potentie zichtbaar van het type analyses dat mogelijk is wanneer gegevens van de Sportatlas worden gekoppeld aan bijvoorbeeld gegevens over de bevolkingsontwikkeling, de sportdeelname of het lidmaatschap bij een bepaalde bond.

Uit onderzoek naar (trends in) de sportdeelname (Tiessen-Raaphorst 2010; Tiessen-Raaphorst e.a. (red.) 2010) wordt duidelijk dat er veel groei zit in sporten in de openbare ruimte, zowel in meer traditionele vormen (paardrijden, fietsen, wandelen), als in nieuwe vormen van sportbeoefening, zoals de zogenaamde leefstijlsporten (Lucassen en Wisse 2011). Het kabinet Rutte I heeft min of meer een punt gezet achter het (landelijke) recreatiebeleid en fors bezuinigd op het natuurbeleid. Dit heeft als direct effect gehad

dat het Kenniscentrum Recreatie, gevestigd in Den Haag, in 2010 is opgehouden te bestaan. Het Kenniscentrum Recreatie beschikte over veel gegevens en kennis over 'sportieve' recreatievoorzieningen als openzwemwater, fietsroutes, golfbanen, ruiterpaden, vaarroutes, surfplassen en -stranden, en dergelijke. Deze gegevens en (GIS-)expertise zijn overgenomen door het MI en waar mogelijk geïntegreerd in de Sportatlas.

2.3 Interventies

Accommodaties zijn te beschouwen als algemene voorzieningen of infrastructuur. Sommige accommodaties zijn sporttakspecifiek, zoals tennisbanen of voetbalvelden, maar ze zijn nooit doelgroepspecifiek.

Interventies zijn in de regel juist wel doelgroepspecifiek. Het gaat dan om groepen die door het generieke beleid niet (voldoende) worden bereikt, die aparte voorzieningen, begeleiding of aanbod vragen, of die actief geholpen moeten worden om een (sociaal-culturele) drempel te nemen voor sportdeelname (Elling en Kemper (red.) 2011).

In het landelijk beleid is de beweging van generiek naar doelgroepgericht beleid al in de jaren tachtig ingezet. Het gebruik van het begrip 'interventie' voor een doelgroepspecifieke aanpak gericht op sport- en/of beweegstimulering is in de sportwereld echter iets van de laatste tien jaar. Het verraadt een toenemende integratie van de afdeling sport in een ministerie dat zich verder overwegend met volksgezondheid en welzijn bezighoudt.

Vanuit medisch perspectief is goed te begrijpen dat men een bepaalde behandel- of geneeswijze pas op grote schaal gaat toepassen als duidelijk is wat de werkzame bestanddelen zijn in de behandelwijze, dat die behandelwijze aantoonbare positieve effecten heeft, en geen of verwaarloosbare neveneffecten. In de preventieve gezondheidszorg gaat het daarbij niet om medicijnen of therapie, maar om vormen van (stimulering van) gedragswijziging, zoals stoppen met roken of het minderen van alcoholgebruik. Vandaar is het vervolgens een kleine stap naar vormen van beweeg- en sportstimulering ('leefstijl').

Een groot verschil tussen geneeskunde en sport is evenwel dat sportstimulering historisch gezien van onderop komt en door vrijwilligers is en

wordt gedragen. In de geneeskunde daarentegen komen wetenschappers met vernieuwingen in aanpak of medicatie, die bij bewezen effectiviteit van bovenaf worden uitgerold. Vaststellen wat effectief is, is in de sport, als sociaal domein, sowieso minder eenvoudig dan de meer door wetmatigheden omgeven medische wereld.

Nadrukkelijk wordt de sport die wereld van *evidence based policy making* 'ingezogen', met de budgetten uit de gezondheidszorg als wenkend perspectief. Stimuleringsprogramma's als de Breedtesportimpuls (BSI), Buurt-Onderwijs-Sport (BOS), Meedoen Allochtone (later: Alle) Jeugd door Sport (MAJS) en het Nationaal Actieplan Sport en Bewegen (NASB) hebben de afgelopen jaren gewerkt als brandstof voor de professionalisering en opschaling van allerlei lokale initiatieven van sportverenigingen en andere aanbieders. Initiatieven die voortkwamen uit lokale ervaring en ingevingen, en die dreven op het enthousiasme van de direct betrokkenen, zoals het overgrote deel van de georganiseerde sport drijft op de inzet en de volharding van vrijwilligers, die plezier halen uit de promotie van hun eigen sport.

Uit het feit dat er meetbare doelstellingen werden geformuleerd vloeide ook de behoefte voort te kunnen gaan beschikken over interventies die bewezen effectief zijn. 'Tijd voor sport' heeft zo een grote stimulans gegeven aan drie typen beleidsonderzoek. Ten eerste monitoring: het volgen van de beleidsuitvoering, met het idee te weten of de gestelde doelen volgens plan worden bereikt, en zo niet, om mogelijkheden tot bijsturing te hebben. Ten tweede evaluatieonderzoek, om na afloop te zien of de gestelde doelen zijn bereikt, eventueel te kunnen duiden waarom wel of niet, en leerpunten op te leveren voor nieuw beleid. En ten derde onderzoek naar de effectiviteit van interventies, teneinde bij het beleidsontwerp en in de uitvoering op voorhand te kunnen beschikken over projecten en concepten waarvan eerder is aangetoond dat ze doen wat ze beloven. Het lopende onderzoeksprogramma Effectief Actief, waaraan het Mulier Instituut samen met TNO, NIVEL en NISB uitvoering geeft, is een goed voorbeeld van deze laatste ontwikkeling.

2.4 Ontwikkelingen in sportaanbod en de organisatie en uitvoering van het sportbeleid

Wil het beleid kunnen kapitaliseren op de (neven)effecten van sportbeoefening, zoals gezondheidsbevordering of wijkbinding, dan moet er wel eerst worden gesport. In Nederland veronderstelt 'kunnen sporten' van oudsher het goed functioneren van verenigingen. Effectief sportbeleid is daarmee uiteindelijk afhankelijk van de continuïteit in de beschikbaarheid en inzet van de vrijwilligers die de sportverenigingen draaiende houden. Het is dan ook niet zo vreemd dat er nogal wat onderzoek is en wordt gedaan naar sportverenigingen en sportvrijwilligers. Niet voor niets vierde de Verenigingsmonitor kort geleden zijn tienjarig jubileum. In de monitor wordt het wel en wee van verenigingen op de voet gevolgd (zie o.a. Van Kalmthout en De Jong 2010; Van Kalmthout en Lucassen 2008; Van Kalmthout en Lucassen 2005; Van Kalmthout en Janssens 2000).

Een volgende stap is om ook hier meer de 'diepte in te gaan'. Bijvoorbeeld door op basis van de uitkomsten van de Verenigingsmonitor verenigingen te onderscheiden op de mate van 'vitaliteit' of potentie om een actieve rol te spelen in het bereiken van sportexterne doelstellingen (zie bijv. Romijn en Van Kalmthout 2010). Het achterliggende idee is dat een gemeente met deze kennis een gedifferentieerd beleid kan voeren ten aanzien van de sportverenigingen in de gemeente. Kort door de bocht; bij verenigingen die laag scoren op de vitaliteitsindex gaat de aandacht meer uit naar ondersteuning, revitalisering, fusie of opheffing. Vitale verenigingen die het als sportvereniging goed doen, maar om wat voor reden dan ook weinig extern gericht zijn, krijgen een basale vorm van ondersteuning (beschikbaarstelling accommodatie). En vitale en extern gerichte verenigingen zijn partners in beleid gericht op wijkontwikkeling, stimulering van sport- en beweegdeelname bij bijzondere groepen, preventief gezondheidbeleid en dergelijke. Afhankelijk van de locatie van zo'n vereniging komt die vereniging bijvoorbeeld als eerste in aanmerking voor de aanstelling van een combinatiefunctionaris.

De mate van vitaliteit van verenigingen wordt door een groot aantal interne en externe factoren bepaald. De laatste jaren is een begin gemaakt met onderzoek dat poogt meer zicht te krijgen op de factoren die bepalen of een vereniging zich wel of niet ontwikkelt of kan ontwikkelen tot een 'sociale on-

derneming', en wat de betekenis en effecten kunnen zijn van een dergelijke ontwikkeling voor de vereniging en de sportbeoefening georganiseerd door de vereniging (zie Boessenkool e.a. 2011). Verwacht mag worden dat hier de aankomende jaren nog veel aandacht naar uit zal gaan.[3] Thema's die dan aan de orde komen zijn onder meer de relatie met het onderwijs en de buitenschoolse kinderopvang; professionalisering van bepaalde traditionele taken van de vereniging en de opkomst van commerciële elementen in de wereld van de verenigingssport (clubmanagers; tennis-, schaats-, zwemscholen; uitbesteding van horeca; sponsoring; schoonmaken en administratie, et cetera); participatie in en relatie met exploitatiestichtingen; en meer algemeen de druk te participeren in vormen van interorganisationele samenwerking. Harde conclusies zijn er uit die lijnen nog niet te trekken. Wat wel vaststaat, is dat vrees voor het einde van de vereniging, zo vaak geuit in het verleden, definitief naar het rijk der fabelen verwezen kan worden. Daarvoor betoont de vereniging zich te veerkrachtig, en een institutie in de ware zin van het woord: een duurzaam antwoord, op duurzame vragen uit de samenleving.

Het overheidsbeleid heeft naast de verenigingen te maken met steeds meer nieuwe spelers in het sportbeleidsveld. Het is een ontwikkeling die al langer gaande is (Van den Heuvel en Van der Poel 1999), maar de laatste jaren versneld doorzet. Zo is er schot gekomen in de al decennialang bepleite betere afstemming met het onderwijs, hetgeen zich op lokaal niveau vertaalt in (pogingen tot) concrete samenwerking tussen scholen, verenigingen, kinderopvang en buurtorganisaties. Concepten als 'schoolsportverenigingen' en 'sport actieve scholen' geven uiting aan die wens om verenigingen meer te laten zijn dan een optelsom van zijn leden (Van der Werff e.a. 2012; Stuij e.a. 2011; Lucassen e.a. 2011; Stuij 2010).

Via de brug 'bewegen' hebben ook steeds meer partijen uit de gezondheidssector een link gekregen met de sportsector, al dan niet geholpen door programma's als het Nationaal Actieplan Sport en Bewegen (NASB) en organisaties als het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB). Verder heeft het commerciële sportaanbod (maneges, fitnesscentra, klimhallen, et cetera) vanaf de jaren negentig een grote vlucht genomen (zie o.a. Hover e.a. 2012; Van Kalmthout en Van der Werff 2010), net als de organisatie

van evenementen (bijv. marathons, EK's en WK's)(zie onder andere Hover en Romijn 2012; Van den Heuvel e.a. 2010). Tot slot zijn er allerlei nieuwe vluchtige en netwerkachtige vormen van organisatie opgekomen, vaak steunend op het gebruik van *social media* (Lucassen en Wisse 2011).

Deze nieuwe spelers zorgen voor dynamiek, vernieuwing en verbreding in en van het sportbeleidsveld, en soms ook voor verdringing of substitutie (zie ook hoofdstuk 3). Regelmatig klinkt daarbij de vraag om afstemming en regie. Op 'werkvloerniveau' kan de inzet van combinatiefunctionarissen worden gezien als de introductie van een nieuw beleidsmiddel, dat vrij letterlijk probeert het werk van de verschillende (oude en nieuwe) spelers in de sportwereld te combineren, dat wil zeggen, onderling op elkaar af te stemmen en zo van één en één drie te maken (Beth e.a. 2011; Von Heijden e.a. 2011). Op landelijk niveau zien we dat van het Ministerie van VWS regie wordt gevraagd om te komen tot heldere agenda's en rolafbakening, waarbij de verschillende partijen elk vanuit hun eigen kracht, belang en expertise een bijdrage kunnen leveren aan de ambities zoals uitgesproken in het Olympisch Plan (Breedveld e.a. 2011).

2.5 Uitdagingen voor het sportbeleid en het beleidsonderzoek

De afgelopen tien jaar waren niet slecht voor de sport. Eigenlijk kunnen we wel zeggen dat 'de sport' in Nederland nu op het allerhoogste niveau presteert voor een land met de omvang, rijkdom en mogelijkheden van Nederland. De sportparticipatie is alleen hoger in de Scandinavische landen en de kwaliteit en waardering voor het voorzieningenniveau is vrijwel nergens hoger dan in Nederland (Hover e.a. 2010). Met een vrij constante plaats tussen de tien en twintig op de olympische medaillespiegel, doet Nederland het ongekend goed in de topsport. Natuurlijk leeft er de wens om het nog beter te doen. In het Olympisch Plan is de ambitie geformuleerd de sportparticipatie te laten stijgen tot 75 procent en een structurele plaats in te nemen in de top tien van de medaillespiegel. Maar de realiteit gebiedt te zeggen dat het al een enorme prestatie zou zijn als we over tien jaar kunnen zeggen dat we het huidige niveau hebben vastgehouden.

Nederland vergrijst en verarmt, en zowel huishoudens als overheden zijn de komende jaren gedwongen steeds verder de broekriem aan te halen. De sportvoorzieningen in de plattelandsgebieden in het noorden, oosten en zuiden van het land hebben te maken met ontvolking, vergrijzing (het zijn vooral de jongeren die wegtrekken) en schaalvergroting door fusies van gemeenten. De Randstad heeft minder last van de vergrijzing, maar kent wel een concentratie van bevolkingsgroepen met een traditioneel lage sportparticipatie en een hoge vraag naar sociale voorzieningen en ondersteuning. Verwacht mag worden dat de gemeentelijke budgetten de aankomende jaren onder grote druk komen te staan. Dat betekent dat er minder geld beschikbaar zal zijn voor de instandhouding van sportvoorzieningen en voor het voeren van sportstimuleringsbeleid.

Tegen de achtergrond van de geschetste ontwikkelingen is het niet moeilijk te voorspellen dat er van de sport nog meer gevraagd zal worden om de effectiviteit van de instrumentele inzet van de sport aan te tonen, en te zoeken naar manieren waarop dit efficiënter kan. Omdat verreweg het meeste (overheids)geld naar accommodaties gaat, ligt het voor de hand dat er met name interesse zal zijn in de vraag hoe het voorzieningenaanbod kan worden geoptimaliseerd. Vanuit dezelfde optiek zal er ook vraag zijn naar kennis over de effectiviteit en doelmatigheid van interventies gericht op stimulering van sport en bewegen, de factoren die topsportprestaties bevorderen, en de factoren die het succes en falen van sportevenementen verklaren.

De aankomende jaren zal er een grote vraag naar meer fundamenteel, toetsend en experimenteel/vergelijkend onderzoek te zien zijn. Onderzoek dat theoretisch is ingebed en waarbij gebruikgemaakt kan worden van kwalitatief goede tijdreeksen. In dit kader past bijvoorbeeld het streven om te komen tot een serieuze ‘accommodatiemonitor’, als landelijk dekkend en actueel bestand van alle sportaccommodaties in Nederland. Met zo’n bestand kan onderzoek worden gedaan waarbij hypothesen worden geformuleerd, die vervolgens in vergelijkend onderzoek worden getoetst. Bijvoorbeeld welke factoren bepalend zijn voor het aanbod van sportvoorzieningen (‘in fusiegemeenten in regio’s met een afnemende bevolkingsomvang krimpt het aanbod van sportvoorzieningen sneller dan in gemeenten die zelfstan-

dig blijven'), of hoe het aanbod van sportvoorzieningen van invloed is op de sportdeelname ('hoe meer sportvoorzieningen met een reistijd van een kwartier of minder te bereiken zijn, hoe hoger de sportdeelname'). Kennis over de werkzame bestanddelen in het sportaanbod is cruciaal om te komen tot meer effectief en doelmatig sportbeleid.

Naarmate de sportwereld er beter in slaagt duidelijk aantoonbaar effectief beleid te voeren door de inzet van sport ter bestrijding van bewegingsarmoede en overgewicht, versterking van sociale banden in wijken, of socialisatie in gedisciplineerd gedrag, wordt de sport ook een interessanter gespreks- en beleidspartner voor andere sectoren in de samenleving. Misschien moet dit wel de ambitie voor het sportonderzoek zijn: overtuigend aantonen hoe sport van waarde kan zijn voor het bereiken van wenselijke maatschappelijke effecten en tegengaan van ongewenste maatschappelijke verschijnselen. Lukt dat, dan kan beleidsmatig worden ingezet op het bevorderen van een toch al aangename vorm van vrijetijdbesteding, in plaats van het bestrijden van negatieve effecten die optreden door het achterwege blijven van die vorm van vrijetijdsbesteding.

Deze ambitie neemt niet weg dat er wel rekening mee gehouden moet worden dat wetenschap met sport de eigenschap deelt dat je wel iets kunt willen, maar je pas aan het eind van de wedstrijd weet of je ook bent geslaagd in wat je wil. Zoals Coalter (2007) laat zien, valt het wedstrijdresultaat nog wel eens tegen. Als wetenschap keer op keer aantoont dat bepaalde gewenste of verwachte effecten niet optreden, of zelfs dat er ook negatieve effecten kunnen optreden, zal de sport zich ook een keer een sportief verliezer moeten tonen en van toe-eigening van de positieve effecten moeten afzien.

Hoofdstuk 3

Deelname: de belle epoque van de sportbeoefening?

Sport is, in de gevleugelde woorden van oud-staatssecretaris en voorzitter van NOC*NSF Erica Terpstra, 'machtig om naar te kijken en prachtig om te doen'. Daar zit in besloten dat je niet per se zelf hoeft te sporten om er van te genieten. Ook op de bank, of in het stadion kan sport plezier verschaffen. Maandagochtend is de sport bij veel koffietafels een gewaardeerd gespreksonderwerp, ook voor niet-sporters. Veelal hebben we het dan over wat de Amsterdamse sportsocioloog Stokvis (2009) de 'kijksport' noemt, de absolute bovenlaag van professioneel beoefende sporten die door voldoende massa's toeschouwers wordt gewaardeerd om uitgezonden te worden. Naast voetbal hebben we het dan eigenlijk alleen nog over tennis, wielrennen, golf, darts en schaatsen, de top-6 sporten die goed zijn voor 75 procent van de zendtijd en 83 procent van de kijktijd (Tiessen-Raaphorst e.a. 2010).

Voor het sportbeleid is die passieve sportbeoefening van betekenis omdat het bijdraagt aan de cohesie (zie het volgende hoofdstuk) en daarmee een belangrijke legitimatie vormt voor het sportbeleid. Toch wordt het kloppend hart van het sportbeleid al sinds jaar en dag gevormd door het sportsti-

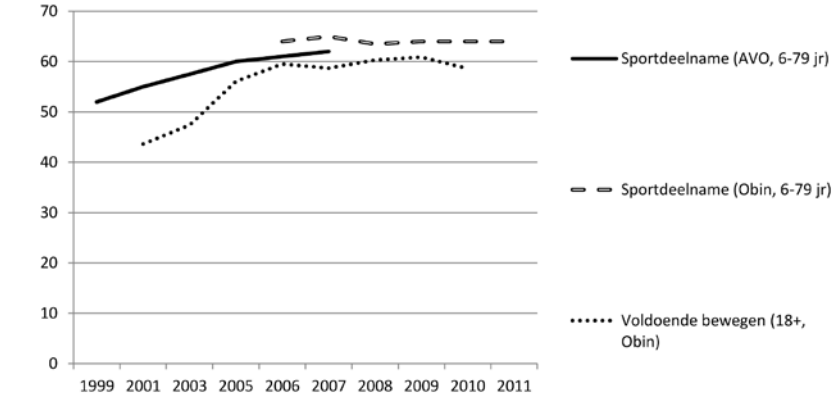

Aandachtig publiek tijdens de tweede editie van de Dag van het sportonderzoek op 4 november 2011 in Amsterdam.

muleringsbeleid, het beleid dat erop gericht is om mensen zelf te laten sporten. Vreemd is dat niet. Immers zonder zelf actief te zijn, gaat er van de sport geen gezondheidswinst uit, is er geen sprake van echte 'participatie' en is er ook geen reden om het zo bejubelde verenigingsleven overeind te houden.

Het afgelopen decennium is op dat vlak voor de sport niet ongunstig geweest. Met name in de eerste jaren van het millennium nemen we waar dat meer mensen aan sport gingen doen (figuur 2). Dat geldt vooral voor de groeiende groep ouderen. In toenemende mate zien we dat ouderen zich niet meer te oud voelen om nog te sporten (Van Lindert 2009). Onder jongeren is en was de sportdeelname hoog, al zijn jongeren daarmee niet automatisch ook beweegvaardiger dan voorheen, toen buitenspelen nog veel meer de norm was (Collard 2010).

Figuur 2 Sportdeelname, 1999-2011.

Bron: SCP, TNO, bewerking Mulier Instituut.

Sporten die sterk aan populariteit wonnen zijn onder meer hardlopen, fitness, hockey en golf. De eerste twee zijn beide zogeheten 'solo-sporten', sporten die gemakkelijk alleen te doen zijn op elk moment van de dag, en zonder sterke competitieve lading. Beide sporten ook, waar de commercie stevig aan trekt (fitnesscentra, evenementenorganisatoren en sportproducenten) en waar ze steeds weer met nieuwe producten en concepten komen.

In zekere mate geldt dat ook voor golf, al is de behoefte om zich sociaal te onderscheiden én de wens om buiten te kunnen zijn, zonder kans op blessures, voor golf eveneens van groot belang. Hockey mag zich als een van de weinige teamsporten een groeisport noemen. Telde de hockeybond in 2002 nog 156.000 leden, in 2011 waren dat er 231.000 en het einde lijkt nog niet in zicht. Die positie dankt de sport vermoedelijk aan een mengeling van kenmerken, waarvan het prettige imago dat de hockey aankleeft (geslaagd, beschaafd) en het contact tussen de seksen waarschijnlijk beide van betekenis zijn.

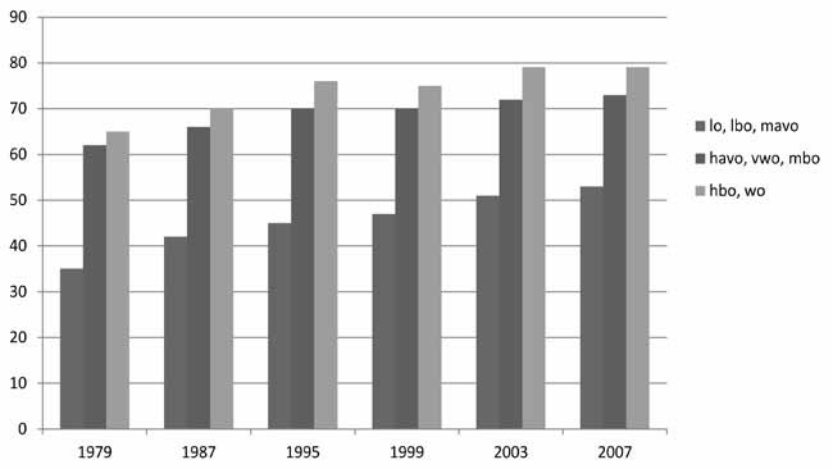
Sporten die het moeilijk hadden, betroffen onder andere gevestigde sporten als alle racketsporten, zwemmen en turnen. Zwemmen profiteert daarbij weinig van zijn positieve imago als gezondste sport (Hover en De Jong 2011), en lijkt veel concurrentie te ondervinden van het meer wervelende en flexibele aanbod van de fitnesswereld. Datzelfde geldt voor het turnen, dat in bewegingsessentie niet veel anders is dan het op commerciële leest geschoeide fitnessaanbod (Stokvis en Van Hilvoorde 2008). Toch is de laatste aan een ware triomftocht bezig in de sport. De afgelopen jaren steeg het aantal fitnesscentra met 54 procent (van 1.072 in 2002 naar 1.652 in 2011)(Hover e.a. 2012). In diezelfde periode daalde het aantal turnverenigingen met 8 procent (van 1.208 naar 1.118 in 2011) en het aantal leden met 14 procent (van 295.000 in 2002 naar 246.000 in 2011).

Niet verrassend verloor de georganiseerde sport de afgelopen jaren wederom marktaandeel. Anno 2011 telde sportkoepel NOC*NSF 4,8 miljoen leden. Dat zijn er weliswaar 375.000 meer dan in 2002, maar in die periode kreeg Nederland er ook zo'n 0,6 miljoen inwoners bij en (geschat) 1,9 miljoen sporters. Velen van hen kozen er niet voor om lid te worden van verenigingen.

De groei in de sportdeelname lijkt echter niet oneindig. Vanaf grofweg 2006, 2007 lijkt het aandeel mensen dat sport niet verder te groeien (figuur 2). Grote surveys geven onafhankelijk van elkaar aan dat er geen schot meer zit in de groei van het aandeel sporters (of van het aandeel mensen dat voldoende beweegt). Evenmin laten de meeste surveys zien dat de sociale verschillen in sportdeelname veel kleiner worden. Hoger en lager opgeleiden zijn de afgelopen decennia meer gaan sporten, maar het gat tussen beide groepen lijkt er niet veel kleiner op te worden (figuur 3, zie Van Lindert

e.a. 2008 die tot dezelfde conclusies komen waar het de gehandicaptensport betreft). Evenals dat het geval is op het terrein van de cultuur, of van de gezondheid in het algemeen, geeft de sportdeelname nog steeds blijk van een sterke sociale gelaagdheid, een gelaagdheid waarin Nederland trouwens allerminst alleen staat (Van Tuyckom 2011).

Figuur 3 Sportdeelname naar opleidingsniveau, 1983-2007.

Bron: SCP, bewerking Mulier Instituut.

Die gelaagdheid betreft niet alleen een verschil in opleidingsniveau of inkomen, maar ook in etnische achtergrond. Naarmate men dieper doordringt in de haarvaten in de sport, van clublidmaatschap naar vrijwilligerswerk tot bestuurlijk kader, daalt het aandeel vertegenwoordigers van etnische minderheden (Breedveld 2006). Overigens doet de sport het op dit vlak 'beter' dan menig andere sector van het maatschappelijk leven (zoals de cultuur!) en is er ook wel enige beweging zichtbaar, zoals in de sekseverhoudingen. Vraag is ook of het erg is, dat niet iedereen in dezelfde mate aan sport doet, of op dezelfde wijze actief is in de sport. Homoseksuelen bijvoorbeeld, doen evenveel aan sport als heteroseksuelen, maar zijn minder vaak lid van sportverenigingen of doen aan teamsporten. Ligt daar een punt van beleidsma-

tige aandacht? Niet als men hierin vooral een persoonlijke voorkeur wenst te zien, wel als men vermoedt dat achter die voorkeur een subtiele vorm van uitsluiting schuil gaat. Een sociaal proces dat maakt dat individuen, ook zonder een nadrukkelijk verzoek daartoe, de sport 'spontaan' de rug toekeren (Elling en Kemper 2010).

Al met al geven de cijfers aanleiding tot vreugde, maar zijn er even zoveel punten van aandacht. Meer mensen doen aan sport, maar lang niet allemaal in dezelfde mate en bovendien de laatste jaren niet automatisch meer dan het jaar ervoor. Dat roept de vraag op naar het beleid dat de afgelopen jaren is gevoerd.

3.1 Beleid

Het sportdeelnamebeleid wordt gekenmerkt door een aaneenrijging van kleinere en grotere stimuleringsmaatregelen, van steeds enkele jaren. Ruim tien jaar terug heette die maatregel BSI (Breedtesportimpuls), later werd dat BOS, dat op zijn beurt werd opgevolgd door het Meedoen-programma, door de Combinatiefunctionarissenregeling en thans de Sportimpuls/buurtsportcoaches. Waar BSI en BOS zich vooral richtten op lokale overheden, waren het in het Meedoen-programma negen bonden die een impuls ondergingen. In de Sportimpuls zijn het de sportaanbieders zelf (verenigingen, exploitanten) die middelen kunnen aanvragen. De 'Combi-fies' regeling en de buurtsportcoaches zijn vooral gericht op de creatie van intermediaire functies die lokaal een stimulans moeten geven aan samenwerkingsverbanden tussen sport, onderwijs, welzijn en gemeente (zie ook hoofdstuk 2).

Welke van die maatregelen nu het meest effectief is gebleken, is lastig aan te geven. De cijfers pleiten voor de vroegste programma's. In die periode immers steeg de sportdeelname het meest. Evengoed speelt hier een andere factor in mee. Bijvoorbeeld de economie die toen nog bloeide, of het feit dat de *social media* nog niet zozeer opgeld hadden gedaan, en tijd en aandacht wegsnoepten van toch al drukbezette consumenten.

Van het Meedoen-programma kan met enige zekerheid gesteld worden dat het heeft bijgedragen aan het zelfbewustzijn van zowel meewerkende bonden als verenigingen, aan de samenwerking tussen bonden, verenigingen (en gemeenten), en aan een toenemende naar-buiten-gerichtheid van

verenigingen (Hoekman e.a. 2011). Ook projecten als de 'Proeftuinen' hebben daaraan bijgedragen, evenals eerdere programma's rond Verenigingsmanagers en Professionalisering in de Sport (Prins). Ook de zogeheten 'sportmarketingplannen' hebben ertoe bijgedragen dat bonden en verenigingen, schoorvoetend soms, meer marktgericht zijn gaan denken (en soms ook doen; Van 't Verlaat 2010).

De meerwaarde van genoemde programma's is dat er meer grote verenigingen zijn gekomen die in staat zijn om als gesprekspartner van gemeente en onderwijs te fungeren; dat binnen gemeenten het sport- en beweegbeleid sterker is geworteld dan ooit; en dat ook binnen het onderwijs er meer dan ooit wordt gekeken naar de kansen van samenwerking met de sport (zie hoofdstuk 2).

Wat dit uiteindelijk heeft betekend in termen van sportparticipatie, laat zich niet goed bepalen. De grootste groei in sportparticipatie heeft zich voorgedaan op plaatsen waar noch gemeenten, noch verenigingen bijzonder actief zijn geweest (hardlopen, fitness, golf) en onder bevolkingsgroepen die weinig op hebben met verenigingen of het onderwijs (ouderen).

Wie de programma's de revue laat passeren, ontkomt ook niet aan de indruk dat elk programma vooral op zichzelf staat. De genoemde programma's hebben ieder een eigen invalshoek, maar kenmerken zich niet echt door een duidelijke lijn. In welke mate en hoe wordt voortgeborduurd op de ervaringen uit eerdere programma's, is nauwelijks zichtbaar in de opzet van de programma's zelf, en wordt evenmin geëxpliciteerd in de programmateksten of toelichtingen. De BSI was breed opgezet, waarna de BOS-impuls meer focus kende (onderwijs, buurt). Die lijn van focus werd doorgetrokken in het Meedoen-programma. Maar in de recente Sportimpuls lijkt het adagium vooral te zijn om duizend bloemen te laten bloeien. Gevarieerd wordt er ook met de sturingsfilosofieën en verantwoordingsmethodieken. Naarmate de tijd vorderde leken die losser te worden, met minder papierwerk en meer plaats voor vertrouwen. De nieuwe Sportimpuls daarentegen kent, zoals destijds ook de BSI, weer een heldere structuur van projectaanvragen en -verantwoordingen (op te stellen door voor verenigingen dit keer!).

Algemene noemer voor alle programma's is de stimulering van lokale samenwerking – een lijn die ook in de recente Sportimpuls wordt doorge-

Clémence Ross-van Dorp (toenmalig staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport) opent het pand aan de Postelstraat in Den Bosch op 25 april 2005.

trokken. Uniformiteit is er ook in de doelstelling die men uitstraalt – naar 75 procent sportdeelname, sinds 2008 – en in de lijn dat de sport buiten de vereniging van betekenis wordt geacht. Die lijn, duidelijk benoemd in de Sportagenda 2016 van NOC*NSF, mag zonder meer een doorbraak genoemd worden. De sportkoepel die zich ontfermt over heel de sport en de vereniging niet meer heilig verklaart: het is een lijn die tien jaar geleden ondenkbaar zou zijn geweest. Het is een teken ook van het gegroeide zelfbewustzijn bij bonden en verenigingen – al valt te bezien hoeveel er van dat zelfbewustzijn overblijft als de crisis diepe wonden slaat in de portemonnee van burgers en daarmee in de interesse om contributies te betalen voor verenigingslidmaatschappen.

Het Olympisch Plan is de afgelopen jaren belangrijk geweest om lijn te brengen in de ambities, ook ten aanzien van de breedtesport. Van sportkoepel tot overheid, gemeente en provincie, naar '75 procent' is een algemeen aanvaarde en herkenbare doelstelling geworden. Veel minder eensgezindheid is er over hoe we die 75 procent bereiken. Van diverse groots opgezette voorstudies en plannen die in de periode 2006-2008 werden opgesteld en gepresenteerd als onderdeel van het Olympisch Plan 2028, is nadien weinig meer vernomen (Olympisch Vuur 2008; Van den Dool e.a. 2008). Spelers die daarbij betrokken waren kregen andere functies of gingen elders aan de slag, opvolgers waren met het materiaal niet bekend of herkenden zich er niet in.

Misschien is het een illusie om te verwachten dat er automatisch voortgang zit in het sportstimuleringsbeleid. Beleid is mensenwerk. En waar men-

sen werken, worden thema's toegeëigend en geïncorporeerd in persoonlijke agenda's en geschiedenissen. Die dynamiek wordt nog verhevigd door de politiek. Zelfs al is de sport niet het meest beladen politieke hangijzer, ook de sport ontkomt niet aan de logica van een verkiezingssysteem en politici die daarin succes willen kunnen boeken. Dat maakt dat het beleid elke vier jaar (of korter) opnieuw moet worden 'uitgevonden'. Voor grote thema's als de gezondheidszorg of het onderwijs is dat minder problematisch dan in de sport. In de sport is de bewijsvoering voor de effectiviteit van het beleid beperkt. Dat biedt veel vrijheidsgraden om het beleid opnieuw vorm te geven. Het grote voordeel dat de sport in deze heeft, is dat beleid er eigenlijk niet zoveel toe doet. Wat de politiek ook doet, de sportdeelname beweegt toch mee op de golven van de cultuur en de economie. Belangrijker dan wat de politiek doet, is dat de politiek wát doet: dat ze stimuleert, aanjaagt, ondersteunt en het belang van sport onderschrijft. En toch bleek ook dat niet genoeg, getuige het gebrek aan groei in de sportdeelname de afgelopen vijf jaar.

3.2 Onderzoek

Had de sportdeelname verder kunnen blijven groeien als er meer in onderzoek was geïnvesteerd? Voor onderzoekers is het een strelende gedachte, maar de werkelijkheid ligt complexer. De sociale wetenschappen zijn altijd al sterker geweest in terugkijken dan in voorspellen. Sportonderzoek vormt geen uitzondering op die regel. De modellen die wetenschappers hanteren ter verklaring van de sportdeelname, komen doorgaans niet veel verder dan 10-15 procent 'verklaarde variantie'. De rest blijft gissen.

Betere modellen zijn een noodzakelijke eerste stap om te komen tot effectiever beleid. Voorwaarde daarvoor is dan wel dat de kennis die binnen de wetenschap wordt geproduceerd, ook 'landt' binnen het beleid. Ook daar ligt nog wel een opgave, zo kwam naar voren in de Kennisagenda Sport (Breedveld e.a. 2010). Onderzoekers en beleidsmakers spreken niet dezelfde taal. Het vergt tijd, geduld en energie om dat gat te dichten. Maar zelfs de beste kennis van de wereld vormt nog geen garantie dat we daarmee 'de 75%' gaan halen. Daartoe ontbeert het sportbeleid niet alleen de noodzakelijke kennis, maar vooral ook de benodigde middelen (Breedveld e.a. 2011).

Terugkijkend (!) kunnen de afgelopen tien jaar gerust als 'belle epoque' van het sportdeelname-onderzoek worden betiteld. Aan de aanvang van die periode ligt er een mooie richtlijn (RSO, Richtlijn Sportdeelname Onderzoek) en een fraaie datareeks (de serie AVO-onderzoeken van het SCP). Het SCP gebruikt die reeks gegevens, die teruggaan tot 1979, als ruggengraat voor een fraaie reeks Rapportages Sport. De vier edities die daarvan uitkomen – in 2003, 2006, 2008 en 2010 – vestigen de aandacht op de sport en het sportonderzoek en bieden gelegenheid voor sportonderzoekers om elkaar te ontmoeten. Het onderzoek naar de sportdeelname maakt daar een belangrijk deel van uit. Andere instituten bouwen tegelijkertijd andere monitors op – TNO en Veiligheid.NL met Obin, het Mulier Instituut en NOC*NSF investeren in Verenigings- en Sportersmonitoren. Zelden waren er zoveel cijfers over sportdeelname beschikbaar.

In die tien jaar roept die rijkheid aan cijfermateriaal ook nieuwe vragen op. Het uitschrijven van een richtlijn blijkt in de praktijk nog geen garantie voor echt vergelijkbare uitkomsten (Hoekman en Van den Dool 2009). De sportdeelname blijkt sterk beïnvloed te worden door kleine aanpassingen in vraagstellingen (Breedveld en Tiessen-Raaphorst 2009). Gekoppeld aan de relatief beperkte invloed die het beleid kan uitoefenen, betekent dit dat de foutmarges in de onderzoeken al snel de beleidsmatige marges overtreffen. Relaties leggen tussen *input*, *throughput* en *output* en *outcome* blijkt in de praktijk niet zo eenvoudig. Wellicht ook hierom zien we dat het beleid recent weer afstand lijkt te nemen van het benoemen van kwantitatieve doelstellingen.

De wereld zelf is ondertussen complexer geworden. De verbreding van sport naar sport en bewegen doet nieuwe vragen rijzen naar definities en afbakeningen. Met speels gemak legt de gezondheidswereld zijn normeringen op aan het sportveld (de squash bijvoorbeeld). De sport moet daarin bevechten wat voor de sport van belang is (lidmaatschap van clubs, deelname aan competities, sporttak specifieke informatie). Zuur voor de sport is dat ze niet bij machte is om de databases die ze zelf heeft opgebouwd, zoals de befaamde reeks AVO-onderzoeken, te continueren. Daarmee maakt de sport zich afhankelijk van kwalitatief minder onderzoek, of van onderzoek dat ook mede andere doelen moet dienen – met alle bijbehorende verwateringen en aderlatingen tot gevolg.

Een andere uitdaging die het sportdeelname-onderzoek wacht, is om na alle mooie tijdreeksen en monitorgegevens ook meer verdiepend onderzoek uit te voeren naar de achtergronden van (niet-)sportdeelname. Periodiek zijn hierover in genoemde periode enkele belangwekkende werken verschenen: de proefschriften van Elling (2002) en Van der Meulen (2007) bijvoorbeeld, alsmede het capitaselecta werk van Elling en Kemper (2010). Veel van dat werk kwam tot stand op basis van of in het verlengde van de meerjarenonderzoeksprogramma's van het Mulier Instituut. Ook vanuit de Rapportage Sport-reeks kwam impulsen voor inzicht in determinanten van sportdeelname (zie De Haan en Breedveld 2000, Breedveld 2003, Breedveld 2006, Tiessen-Raaphorst e.a. 2010).

Op basis van die werken weten we vrij goed wat bepalend is voor de vraag of iemand aan sport doet. Belangrijkste hierin is het opbouwen van een 'sporthabitus', een positieve grondhouding jegens sport. Wie dat opbouwt tijdens zijn jeugd, zal ook op latere leeftijd vrijwel zeker aan sport blijven doen. Sportende ouders, positieve ervaringen tijdens de eigen jeugd en voldoende beweegvaardigheden zijn daarin doorslaggevend. Goed bewegingsonderwijs is hierin belangrijk, maar niet zaligmakend.

Daarnaast is de sociale omgeving van groot belang. Zijn er adequate voorzieningen in de buurt, wat doen belangrijke anderen? Hoger opgeleiden verkeren in kringen waar meer mensen aan sport doen, en zuigen elkaar daarin mee. Bij lager opgeleiden spelen soms andere prioriteiten en andere zorgen, en versterken mensen elkaar in het maken van andere keuzes (televisie kijken, bijvoorbeeld). Verder is van belang of het aanbod wel aanspreekt. Tref ik er de mensen met wie ik graag wil omgaan, kan ik er de dingen doen die ik wil? Veel sportverenigingen ademen een naar binnen gerichte cultuur. Het is de plaats waar leden elkaar al jarenlang treffen en onderling dingen regelen. Voor buitenstaanders (zoals etnische minderheden) is dat niet altijd uitnodigend om bij aan te sluiten. Het competitieve element trekt aan, maar stoot ook af. En twee heren dienen, dat gaat in de praktijk niet.

Wat te vaak vergeten wordt, is dat men sport ook gemakkelijk laat. Sport is vermoeiend en vergt inspanning, zaken waar men wel de energie voor moet hebben, zeker als daar zoveel andere, prettige en comfortabele alternatieve tijdsbestedingen tegenover staan. Geen tijd, kans op blessures, of een slechte

gezondheid, zijn gemakkelijk gegeven excuses. Er zijn beduidend meer mensen die sport ooit leuk hebben gevonden, dan dat er mensen aan sport doen.[4] Dat betekent dat er kansen liggen om iets van dat enthousiasme weer aan te wakkeren. Het sportaanbod zou daar actief op moeten inspringen, maar blijkt met uitzondering van de fitnessindustrie daar niet of nauwelijks voor geëquipeerd. Sport is voor veel mensen allesbehalve *top of mind*. Er zijn zat concurrenten die veel behendiger de aandacht opeisen van de drukbezette consument (zoals iPhones, *social media*, werk en winkelen). De belangrijkste reden waarom mensen niet aan sport doen, is omdat we niet goed in staat zijn om ze uit te nodigen om te komen sporten (en te blijven sporten).

Een *quick fix* om de sportdeelname te beïnvloeden is er niet. Het zal altijd een samenspel van factoren en samenwerkende organisaties zijn, dat ertoe leidt dat mensen geprikkeld worden om actief te worden en te blijven. Veel factoren die van invloed zijn op de sportdeelname, zijn voor de sport ook niet gemakkelijk te beïnvloeden (zoals de cultuur, de politiek, de stand van de economie, de fysieke gesteldheid van burgers, het werkzame bestaan, zelfs niet het bewegingsonderwijs).

Er is de laatste jaren veel en goed sportdeelname-onderzoek gedaan. Wat nog mist, is om de inzichten die her en der zijn en worden opgebouwd, om te zetten tot een meer omvattend model (vgl. Elling en Kemper 2011). Of om echt met goed onderzoek aan te tonen welk (lokaal, internationaal) beleid nu waarom succesvol is gebleken. Hier speelt ook mee dat het het sportonderzoek nog weinig gelukt is om door te dringen tot de meer mainstream sociale wetenschappen. Sport blijft het domein van een select groepje geïnteresseerden. Weliswaar is er in toenemende mate belangstelling voor dit exotische onderzoeksveld, maar tot substantiële investeringen in tijd en moeite heeft dit niet geleid. Ook voor de wetenschap blijft de sport vooralsnog de belangrijkste bijzaak in het leven.

3.3 Agenda

De afgelopen tien jaar heeft de sport zich in een toenemende belangstelling mogen koesteren. Mede als gevolg daarvan is de sportdeelname gestegen. Vooral ouderen zijn meer gaan sporten. Tegelijk zijn de verschillen tussen bijvoorbeeld mensen met hogere en lagere opleidingsniveaus niet veel klei-

Het eerste Mulierdebat: 'De versporting van de samenleving' op 27 maart 2003, met geheel rechts Koen Breedveld en daarnaast Hugo van der Poel.

ner geworden, is de sportdeelname de laatste jaren ook niet verder gegroeid en verliezen sportverenigingen marktterrein.

In hoeverre het sportbeleid hierin een rol van betekenis heeft gespeeld, valt op basis van de beschikbare gegevens niet vast te stellen. Geconstateerd kan worden dat het beleid door een aaneenrijging van stimuleringsmaatregelen impulsen heeft gegeven aan de lokale samenwerking en inbedding van de sport. Mede daardoor zijn sport, onderwijs en welzijn elkaar beter gaan vinden, en is het voor gemeenten gemakkelijker geweest om zich uit te spreken voor het lokale sportbeleid. Tegelijk kan worden geconstateerd dat de winst in de sportdeelname zich vooral heeft voorgedaan op vlakken waar de overheid zich weinig mee bemoeit, zoals ouderen en de commerciële sport.

Het sportdeelname-onderzoek heeft zich de afgelopen tien jaar sterk ontwikkeld. Er zijn mooie richtlijnen en datareeksen opgebouwd, en een groeiend aantal instituten bekommert zich over dit aandachtsgebied. De aankomende jaren wacht het sportdeelname-onderzoek nieuwe uitdagingen: om bestaande richtlijnen door te ontwikkelen, om *social media* toe te passen als middel om gegevens te verzamelen en uitkomsten te verspreiden, om het onderzoek te verdiepen en echt zicht te krijgen op effectiviteit van beleid, en om te komen tot betere kruisbestuiving tussen wetenschappelijke disciplines en tussen sportonderzoek en *main stream* wetenschapsbeoefening. Voorwaar een agenda om de onderzoeksvingers bij af te likken!

Afgaand op het regeerakkoord zal de komende tijd echter niet de gemakkelijkste tijd worden, voor burgers niet en evenmin voor overheden of voor maatschappelijke organisaties. In die context zal het niet gemakkelijk blijken om sport hoog op de agenda te houden. Als er een onwrikbare uitkomst is uit het sportdeelname-onderzoek, dan is het wel dat sport makkelijk te laten is. Sportbeleidsmakers en -onderzoekers hebben er baat bij om dat niet te laten gebeuren.

Hoofdstuk 4

Maatschappelijke betekenissen van sport: van 'grote verhalen' naar contextspecifieke betekenissen

Zoals benoemd in de vorige hoofdstukken, heeft gedurende het tienjarig bestaan van het Mulier Instituut een verdere vermaatschappelijking van de sport plaatsgevonden. Deze verschuiving richting een meer functionalistische benadering van sportdeelname, van doel naar middel, was reeds ingezet aan het eind van de vorige eeuw (Tamboer en Steenbergen 2000). Vooral onder beleidsmakers is een 'sport als middel'-benadering steeds gangbaarder geworden, en daarmee ook binnen het sociaal wetenschappelijke sportonderzoek en onder sportparticipanten. Dit is bovendien geen typisch Nederlandse ontwikkeling. De inzet van sport voor maatschappelijke doeleinden is internationaal herkenbaar in westerse en niet-westerse landen (Coalter 2007; Coakley 2011; United Nations 2003).

Zeker de laatste jaren bestaat er een grote behoefte 'in het veld' aan wetenschappelijke validering van de overtuiging dat sport 'goed' is, zowel voor het individu, als voor de samenleving als geheel. Niet alleen voor de breedtesport groeide de noodzaak onder beleidsmakers voor het in kaart brengen van het 'nut' van sport, ook de topsport wordt in toenemende mate belangrijke maatschappelijke waarden toegedicht. De nationale overheid liet in 1996 reeds de maatschappelijke betekenis van sport onderzoeken (Van Bottenburg en Schuyt 1996). Onlangs volgde een overzicht van de maatschappelijke betekenis van topsport (Van Bottenburg e.a. 2012a). Naast landelijke en lokale overheden gingen ook sportbonden (Elling en Wisse 2010; Elling e.a. 2012) en publiek-private initiatieven (Boonstra en Hermens 2011) op zoek naar wetenschappelijk bewijs voor de positieve effecten van sportdeelname. In deze paragraaf staan we stil bij de ontwikkeling van het sociaalwetenschappelijke sportonderzoek op het gebied van de betekenis en waarden van (top)sport. We richten ons daarbij met een

korte aanloop vooral op de afgelopen tien jaar en kijken tevens vooruit naar onderzoeksuitdagingen voor de toekomst.

4.1 Naar een hoogconjunctuur van sport als middel

Met zijn studie naar de 'versporting van de samenleving' stelde Bart Crum (1991) twee decennia geleden vast dat sport was opgeschoven van een min of meer marginaal cultureel verschijnsel, naar een maatschappelijk belangrijk fenomeen. Deze vaststelling kreeg een meer populaire draai in de rapportage 'Sport als bron van inspiratie voor de samenleving' (NOC*NSF/ Kearney). In hun bredere literatuurstudie stelden Maarten van Bottenburg en Kees Schuyt (1996) echter dat de maatschappelijke betekenis van (top) sport veelal tweezijdig is, en zowel een positieve (binding) als negatieve lading (uitsluiting) kan hebben. Knoppers uit zich nog stelliger als ze stelt dat sport steeds meer gezien wordt als (wonder)middel om grote maatschappelijke problemen (sociale cohesie, overgewicht, sociale ongelijkheid) aan te pakken, zonder dat hiervoor overtuigend empirisch bewijs is (Knoppers 2000, 2006). Het omvangrijke oeuvre van de (internationale) sportsociologie benoemt en analyseert eigenlijk vooral de schaduwzijden van (top)sport, zoals reproductie van sociale ongelijkheid en doping (bijvoorbeeld Coakley en Pike 2009).

Niettemin wordt het 'kapitaal van de sport' steeds nadrukkelijker erkend, zo stelt Maarten van Bottenburg in zijn oratie in 2006. Vooral onder ervaringsdeskundige (verenigings)sporters en vrijwilligers heerst een sterke overtuiging van de 'alledaagse kracht van sport', dat sport er toe doet (Verweel 2007; Verweel en Wolterbeek 2011). Ook de Nederlandse bevolking lijkt de meerwaarde van sport voor onder meer opvoeding en sociale cohesie te onderkennen (Van den Dool, e.a. 2009), en de overheid 'omarmt' in toenemende mate de sport gericht op gezondheid, meedoen en presteren (o.a. VWS 2005, 2008, 2011).

De twee derde van de Nederlandse bevolking die regelmatig sport en de 27.000 sportverenigingen met hun 5 miljoen leden en 1,5 miljoen vrijwilligers, zijn het levende bewijs dat sport maatschappelijk van betekenis is (bijv. Van Kalmthout e.a. 2009). Dat geldt tevens voor topsport, getuige de massale wijze waarop topsportevenementen via de media en 'langs de

lijn' gevolgd worden (Van Bottenburg e.a. 2012a). Niet alleen EK's en WK's voetbal en de Olympische Spelen trekken een miljoenenpubliek, maar ook schaatskampioenschappen en de wekelijks eredivisie binden mensen aan de buis. Bovendien levert sport veel arbeidsplaatsen (CBS 2012; Lucassen en Van der Werf 2006). Maar de betekenissen van sport zijn niet voor iedereen gelijk en zijn bovendien niet alleen maar positief.

4.2 Een breed palet aan persoonlijke betekenissen

De afgelopen tien jaar vond een enorme productie plaats op het terrein van sportdeelname-onderzoek gekoppeld aan individuele motieven om al dan niet deel te nemen (zie ook hoofdstuk 3). Op basis van talrijke studies weten we inmiddels meer over de (veranderende) betekenissen die mensen verlenen aan sport, en hoe deze betekenissen verschillen naar sociale groepen en sportcontexten. Zo verlenen jongeren over het algemeen een speelser en minder instrumentele betekenis aan sport dan volwassenen en ouderen; voor ouderen en mensen met beperkingen is juist naast gezondheid vooral ook sociale betekenis van belang en voor etnische minderheden staat sportdeelname vaker in het teken van 'respect' dan voor autochtone sporters (Elling 2002, 2007; Elling en Kemper 2011; Van den Dool e.a. 2009; Janssens e.a. 2003; Janssens en Frelier 2007; Kemper 2010; Van Lindert e.a. 2008, 2009; Verweel en Wolterbeek 2011).

Betekenissen die mensen aan sport verlenen kunnen bovendien verschillen in relatie tot takken van sport en verschillende sportcontexten waarin sporters actief zijn, zoals verenigingssport, fitnesssport, pleintjessport en leefstijlsporten (Anthonissen en Dortants 2006; Anthonissen en Van Sterkenburg 2006; Van Bottenburg en Hover 2009; Breedveld e.a. 2009; Cevaal en Romijn 2011; Hover e.a. 2012; Lucassen en Wisse 2011). Fitnessers zijn minder prestatiegericht en verlenen over het algemeen minder sociale betekenis aan hun deelname vergeleken met verenigingssporters. Voor leefstijlsporters is naast het aspect van ongebondenheid of 'vrijheid' veelal ook de expressie van hun identiteit door sport extra van betekenis.

Algemene redenen voor (blijvende) deelname zoals gezondheid, plezierbeleving en sociabiliteit worden weliswaar door vrijwel alle groepen en in alle sportcontexten genoemd, maar hebben niet voor alle sporters de-

Atletieklegende Tommie Smith is aanwezig bij het Sportfilm en –documentairefestival 'Sport en politiek' in 2008. Van links naar rechts: Koen Breedveld, Tommie Smith en voormalig directeur Jan Janssens.

zelfde lading. Presteren, spanning, respect, vrijheid, afleiding, persoonlijk groei en zelfverdediging zijn andere (sportspecifieke) betekenissen die voor sporters belangrijk kunnen zijn in relatie tot hun sportdeelname. Maar zoals studies van onder meer Anton Anthonissen, Inge Claringbould, Agnes Elling, Jan Janssens, Annelies Knoppers en Paul Verweel in het afgelopen decennium hebben laten zien, verschillen deze betekenissen in de waarde die ze hebben voor diverse sociale groepen en kunnen deze bovendien veranderen gedurende de levensloop.

Niet voor iedereen heeft sport bovendien louter positieve betekenissen, zelfs niet onder sporters. Waar voorheen alleen die mensen aan sport deden die het vooral ook 'leuk' vonden, is een steeds groter groeiende groep actief omdat 'het moet' (o.a. Elling 2007; Elling en Kemper 2011; Hover e.a. 2012). Zij fitnessen of joggen bovenal om 'iets aan de conditie' te doen of om 'af te vallen', en niet per se omdat ze plezier beleven aan de betreffende sportactiviteit. Bij fervente niet-sporters roept sport ook veel negatieve associaties op (tijdverspilling, hekel aan zweten), bijvoorbeeld vanwege negatieve ervaringen in het bewegingsonderwijs, of gewoon omdat ze andere vrijetijdsactiviteiten leuker vinden en sport niet bij hen vinden passen.

Dat sportdeelname voor veel mensen een belangrijke persoonlijke betekenis heeft, geeft sport reeds maatschappelijke waarde. Maar wat leveren de individueel benoemde motieven en betekenissen van de grote groep sporters de samenleving als geheel verder op?

4.3 De betekenis van sport voor de samenleving

Het belang dat de overheid hecht aan meedoen aan sport, komt vooral voort uit de aan sport toegeschreven grote maatschappelijke waarde in termen van gezondheid, opvoeding, binding en integratie (VWS 1996, 2005). Voor topsport zijn de belangrijkste toegekende waarden: inspiratie (om te participeren/presteren), nationale identificatie en trots en buitenlands prestige (Ministerie van VWS 2008, 2011; Van Bottenburg e.a. 2012a, 2012b). Voor zowel breedte- als topsport geldt ook de economische meerwaarde als belangrijke legitimatie voor beleidsstimulering en ondersteuning, op lokaal en nationaal niveau.

De laatste jaren is vanuit verschillende beleidscontacten en organisaties de vraag naar de maatschappelijke meeropbrengsten van sport steeds explicieter gesteld. Wat draagt wijksport bij aan de leefbaarheid? Kan sportdeelname schoolprestaties verbeteren en schooluitval voorkomen? Draagt sport voor minderheidsgroepen en lagere sociale statusgroepen als etnische minderheden en mensen met beperkingen bij tot emancipatie en integratie? Er is de afgelopen tien jaar veel onderzoek verricht naar de meeropbrengsten van sport voor de samenleving. Hoewel deze studies ontegenzeggelijk meer cijfers en inzicht hebben opgeleverd, zijn de uitkomsten lang niet altijd eenduidig en is er in de meeste gevallen evenmin sprake van aangetoonde causale verbanden. Dat sporters het beter doen op school, minder vaak overgewicht hebben, langer leven, meer vertrouwen hebben in de medemens, minder vaak crimineel zijn en gelukkiger dan niet-sporters, betekent nog niet dat sportdeelname ook de verklarende factor is voor de waargenomen verschillen. Veel van bovengenoemde aspecten hangen sterk samen de sociaaleconomische status van mensen, waaronder opleidingsniveau. En juist opleidingsniveau is nog steeds een belangrijke voorspeller van sportdeelname (zie hoofdstuk 3).

De uitgevoerde studies hebben veel waardevolle informatie opgeleverd over samenhangen tussen sportgedrag en het optreden van bepaalde maatschappelijk gewenste kenmerken of gedragingen. We weten echter nog steeds betrekkelijk weinig over de mate waarin positieve verbanden met sportdeelname (meer zelfvertrouwen), met de aanwezigheid van sportinfra-

structuur (grotere veiligheid) of het volgen van topsport (hogere nationale trots) daadwerkelijk de 'verdienste' zijn van (top)sport.

Het verrichte onderzoek heeft ons vooral meer inzicht gegeven in de meerduidigheid van sport en de complexiteit om optredende positieve verbanden toe te schrijven aan sportdeelname of topsportsucces. We weten steeds beter dat het niet zo eenvoudig, zo niet vrijwel onmogelijk is om door middel van empirisch onderzoek de effectieve invloed van sport vast te stellen. Sport is geen pil, waarvan de werking is vast te stellen door op verschillende momenten in de tijd metingen uit te voeren en deze onder laboratoriumcondities te vergelijken met een controlegroep. Sport is ingebed in de levensloop van mensen en vindt altijd in een bepaalde sociale context plaats. Sportinterventies staan niet op zichzelf, maar gaan gepaard met andere veranderingen op persoonlijk niveau en/of in de sociale en fysieke omgeving.

Wel wijzen diverse studies op de belangrijke sleutelrol van pedagogisch competente en ervaren trainers of sportbegeleiders om bredere maatschappelijke doelen te bereiken door sportdeelname (zie het proefschrift van Esther Rutte (2007), en verder Elling en Wisse 2010; Hoekman e.a. 2011).

Een overzicht van enkele belangrijke thema's en de hiernaar verrichte studies:

- (Top)sport en leerprestaties: sportende jongeren doen het beter op school en ook topsporttalenten presteren bovenmatig goed, ondanks hun hoge trainingsarbeid, zo laat het Groninger sportonderzoek van Chris Visscher en collega zien (o.a. Visscher 2008, Visscher e.a. 2011). Het proefschrift van Jonker (2011) richt zich daarbij met name op de belangrijke factor zelfregulering daarbinnen. Harde causale effecten kunnen niettemin niet worden aangetoond (bijvoorbeeld Cevaal & Lucassen 2011; Stegeman 2007): selectie-effecten op basis van cultureel kapitaal spelen een belangrijke rol in de sportdeelname (hoger opgeleiden sporten meer en laten hun kinderen vaker sporten). Bax (2011) laat verschillen zien tussen de perceptie van de Nederlandse bevolking en vakdocenten ten aanzien van de maatschappelijke betekenissen van het bewegingsonderwijs.

- Het aanleggen van laagdrempelige sportfaciliteiten (bijv. trapveldjes) in de wijk, verlaagt de drempels voor sportdeelname voor kinderen met culturele en economische barrières (bijvoorbeeld met niet-westerse etnische achtergronden) en kan positief uitwerken op de leefbaarheid (Breedveld e.a. 2009; Hover en Romijn 2011; Vermeulen e.a. 2010). Maar we weten nog betrekkelijk weinig over in hoeverre de aanleg van sportfaciliteiten ook daadwerkelijk problemen kan oplossen met bijvoorbeeld jeugdcriminaliteit of bijdraagt tot hogere ervaren veiligheid (Van den Heuvel e.a. 2011). Trapveldjes of andere sportfaciliteiten kunnen de ervaren sociale veiligheid in de buurt vergroten, maar kunnen ook leiden tot extra ergernis onder buurtbewoners.
- Op het terrein van etnisch gemengd en/of apart sporten en de bijdrage tot het vergroten van wederzijds vertrouwen, positieve beeldvorming en *bridging* sociaal kapitaal vond een enorme onderzoeksproductie plaats, waaronder diverse promoties (o.a. Boonstra en Snel 2005; Elling 2002; Kemper 2010; Van der Meulen 2007; Sterkenburg 2011; Verweel 2007; Verweel en Wolterbeek 2011). Niettemin bestaat vooralsnog weinig hard bewijs dat sportdeelname heeft bijgedragen aan de maatschappelijke integratie van etnische minderheden, of aan het voorkomen of oplossen van etnische conflicten. Deze komen soms ook juist expliciet en uitvergroot naar voren in de sport of impliciet via de reproductie van stereotype etnische en raciale beeldvorming. Etnische minderheden blijken bovendien sterk ondervertegenwoordigd op leidinggevende posities in de sport. Het onderzoek toont echter veel 'mooie verhalen' over vanzelfsprekende etnische toenadering en 'verbroedering' in de sport. (Top)sport kan hierin een krachtig instrument zijn en heeft een belangrijke symbolische waarde.
- Ten aanzien van de emancipatie en maatschappelijke integratie van vrouwen, seksuele minderheden, en mensen met beperkingen, is het nog lastiger dan bij etnische minderheden om te laten zien hoe sport hierin positief van betekenis is geweest. Sport wordt soms juist gezien als een sector die 'achterloopt', als het gaat om gelijkwaardige deelnamekansen en positieve beeldvorming, zoals voor vrouwen en seksuele minderheden (Claringbould, 2008; Elling e.a.2011). Voor mensen met een beperking geldt dat bijvoorbeeld Paralympische Spelen veel hebben betekend voor deze maat-

schappelijke groep, maar dat er nog een lange weg te gaan lijkt aleer ook mensen met een beperking in de sport zijn geïntegreerd (Breedveld e.a. 2010; Van Lindert e.a. 2008, 2009).

- Verenigingen willen wel een bredere maatschappelijke rol vervullen, maar missen hiervoor vaak expertise en middelen (Hoekman e.a. 2011; Van Kalmthout e.a. 2009). Sport in verenigingsverband heeft socialisatiepotentie en kan bijdragen tot opvoedkundige waarden, zoals prosociaal redeneren (Rutte 2007). Maar verenigingssport is niet altijd even inclusief, zeker niet naar motorisch minder vaardigen (Buisman 2002; Claringbould 2011). Bovendien komt pesten, geweld en seksueel misbruik ook voor in sportverenigingen (Baar 2012; Van Kalmthout en Van der Werff 2011;Lucassen en Van Kalmthout 2003). Wat betreft de maatschappelijke meerwaarde van sportverenigingen op het gebied van sociale activering van bijvoorbeeld werklozen, mensen met psychische problemen of sociaal geïsoleerde vrouwen uit etnische minderheidsgroepen zijn vooral meer inventariserende studies verricht (Janssens e.a. 2002; Lucassen e.a. 2004; Elling e.a. 2010).
- Onderzoek naar de (economische) effecten van sport en van (topsport) evenementen heeft een belangrijke impuls gekregen door het Olympisch Plan. In twee grote studies is de economische waarde van sport nauwgezet geboekstaafd, en becijferd op 1 procent van de economie en 1,5 procent van de werkgelegenheid (CBS 2012; PRC 2008). Verder is er veel energie uitgegaan naar de maatschappelijke effecten van topsportevenementen (Van den Berg e.a. 2010; Blok e.a. 2011; Hover en Oldenboom 2010; Hover en Romijn 2012). Dit blijkt een zeer complexe aangelegenheid, waarbij onder meer sector/belanghebbende, werkingsgebied en -duur kunnen worden onderscheiden en de afbakening van determinanten die worden meegenomen geen eenvoudige zaak is. Uit diverse haalbaarheids- en evaluatiestudies is duidelijk dat de organisatie van topsportevenementen niet zonder meer leidt tot positieve (economische) effecten, en dat ook andere vormen van nalatenschap (*legacy*) verre van vanzelfsprekend zijn. De meeste economen komen tot de slotconclusie dat wereldkampioenschappen voetbal of de Olympische Spelen niet economisch renderend zijn. Dit betekent natuurlijk nog niet dat ze geen maatschappelijk effect kunnen

hebben. Dat deze zowel positief (toeristen, werkgelegenheid) als negatief (belastingbetaler, overlast) kunnen zijn, erkent ook de Nederlandse burger, en verklaart wellicht waarom de animo voor de organisatie van de Olympische Spelen in 2028 de afgelopen jaren nog relatief gering was (Elling en Van Rens 2012).

- Naast plaatsgebonden opbrengsten/kosten van topsportevenementen voor de samenleving kent topsport ook een bredere maatschappelijke waarde vanwege de betekenis voor tal van toeschouwers 'langs de lijn' of via de media (Van Bottenburg e.a. 2012a, 2012b; Van den Heuvel 2003; Van den Heuvel e.a. 2010). Topsport is een belangrijke vorm van entertainment die jongeren en volwassenen kan inspireren en kan dienen tot lokale, nationale of groepsspecifieke identificatie en trots, waarbij de negatieve kant van de medaille onder meer bestaat uit overidentificatie (Van Bottenburg e.a. 2012a). Nederlands longitudinaal trotsonderzoek van 2008-2012 laat zien dat nationale trots en sportieve trots in sterke mate samenhangen, maar ook dat nationale trots stabiel blijft ondanks topsportsucces of -falen (Elling e.a. 2012). Een duidelijk effect op de sportdeelname is tot op heden nog nergens overtuigend aangetoond, wel dat sporters zelf als gevolg van een succesvol sportevenement besluiten om vaker te sporten of een andere sport op te pakken (Van Bottenburg e.a. 2012a; Hover en Romijn 2012).

4.4 Naar de toekomst

De vermaatschappelijking van de sport en de daarmee gepaard gaande groeiende beleidsmatige aandacht voor sport lijkt voorlopig nog niet ten einde. Ook al ligt de hoogste top wellicht achter ons nu het Olympisch Plan voorlopig is opgeborgen. Samen met de voortgaande veranderingen in de samenleving en de sport, de toegenomen noodzaak voor publieke verantwoording van overheidsinvesteringen én het maken van gefundeerde *evidence based* beleidskeuzes, zal er ook de komende jaren een grote vraag blijven naar onderzoek naar de betekenis van sport voor Nederland.

We hebben beargumenteerd dat het onderzoek naar maatschappelijke opbrengsten van sport op het gebied van opvoedingsvraagstukken, sociale samenhang en economische waarde in de breedte- en topsport vooral heeft aangetoond dat gevonden positieve verbanden nog geen causaliteit

aantonen en dat de maatschappelijke betekenissen contextueel bepaald zijn. Dat wil zeggen dat de aan sport toegeschreven waarden veelal niet gelden voor 'de' sport en voor alle sociale groepen in de samenleving en meestal slechts onder bepaalde voorwaarden tot stand kunnen worden gebracht. Een belangrijke uitdaging voor sociaalwetenschappelijke onderzoekers in de komende jaren is dan ook gelegen in het zo gedegen mogelijk vaststellen welke verbanden en effecten optreden, en hoe deze mogelijk veranderen door de tijd. Is het daadwerkelijk zo dat motorische ontwikkeling ook bijdraagt tot cognitieve ontwikkeling of trapveldjes aanleggen de buurtcohesie kan vergroten en wat zijn daarbij dan de belangrijkste factoren en voorwaarden? Gelden deze voor alle groepen jongeren in dezelfde mate en hoe kunnen we dan zorgen dat degenen die er het meest baat bij hebben, daar ook optimaal van profiteren? En hoe veranderen bestaande (effect)relaties onder brede maatschappelijke ontwikkelingen zoals *social media*?

Plenair debat tijdens de Dag van het sportonderzoek op 7 oktober 2010 in Amsterdam. Met v.l.n.r.: Cees Vervoorn, George de Jong, Clémence Ross, Nico van Meeteren, Paul Verweel en dagvoorzitter Jan Rijpstra.

Voor de toekomst lijkt het eveneens des te meer van belang om de wetenschappelijke integriteit te behouden. Onderzoekers moeten zich niet laten verleiden door beleidsmakers of andere opdrachtgevers die vooral bevestigd willen zien dat de beoogde maatschappelijke doelen van sportstimuleringsinterventies en topsport/evenementenbeleid worden behaald. Die druk zal naar verwachting de komende jaren zeker niet afnemen. Resultaten van sociaalwetenschappelijk onderzoek bevestigen veelal bestaande vermoedens of algemene ervaringskennis, maar onderzoek kan en moet ook bestaande breed gedeelde ideeën en mythes ontmaskeren.

Uitdagingen voor toekomstig maatschappelijk relevant sportonderzoek liggen er dan ook volop. Naast de persoonlijke en maatschappelijke betekenissen van sport nog specifieker en genuanceerder in kaart te brengen en

te blijven volgen (monitoren), is meer gedegen verklarend effectonderzoek wenselijk (zie ook de vorige hoofdstukken). Bij voorkeur wel in samenhang met meer begrijpend onderzoek en ook fundamentele sociaalkritische analyses van het sportbeleid en ontwikkelingen in de (top)sport. En naast het produceren van publicaties die nog beter afgestemd zijn op de praktijk, ligt er voor Nederlandse sociaalwetenschappelijke sportwetenschappers ook een uitdaging om meer internationaal te publiceren in *peer reviewed journals*.

Sport is van zichzelf te waardevol om de brede maatschappelijke betekenis alleen in haar maatschappelijke functionaliteit te beoordelen bij het oplossen van sociale problemen. Een belangrijke maatschappelijke waarde van sport is wellicht dat we haar meerwaarde juist niet zo eenvoudig in harde cijfers kunnen uitdrukken. Dat moeten we dan ook niet willen.

Hoofdstuk 5

Epiloog

Toen het Mulier Instituut tien jaar geleden werd opgericht, kende de sport nog geen lectoren, was er geen Sectorplan, geen Kennisagenda, geen Rapportages Sport, en geen NISSI. Van sport hadden ze bij NWO nog nooit gehoord, en niemand in de sport sprak nog over valorisatie of over interventies.

In die tien jaar is veel in gang gezet, in de sport en in het sportonderzoek. Het Mulier Instituut heeft daarop mogen meeliften, en daar zijn bijdrage aan mogen leveren. In de vorige hoofdstukken hebben we de ontwikkelingen en uitdagingen in het beleid, in de sportdeelname en in de betekenissen van sport meer in detail de revue laten passeren. In deze epiloog verschuiven we de aandacht naar de organisatie van het sportonderzoek.

5.1 Veranderend kennislandschap

We beginnen dan met de constatering dat het kennislandschap sport aanmerkelijk drukker bevolkt is geraakt. Een groeiend aantal universiteiten wil zich met sport bezighouden. Dat aantal lijkt, mede onder invloed van het NWO-programma Sport, eerder te groeien dan te slinken. Daarnaast zijn de (sport)hogescholen opgekomen als nieuwe spelers, met hun lectoren en bijbehorende kenniskringen. Tot slot zijn verschillende 'veldpartijen' (bonden, koepels) zich nadrukkelijker gaan profileren als kenniscentrum.

Daarnaast stellen we vast dat we steeds minder kunnen spreken van een heldere tweedeling in fundamenteel en toegepast onderzoek. In plaats daarvan zien we een veelheid van in elkaar overlopende vormen van onderzoek en kennisontwikkeling, verscholen achter hedendaagse begrippen als 'validering', 'valorisatie', 'verspreiding', '*embedded research*', '*benchmarking*', 'monitoring', 'beleidsevaluatie', 'innovatie' en zo meer.

Het in elkaar overlopen van deze verschillende onderzoeks- en kennisactiviteiten maakt de institutionele taakverdeling tussen de hiervoor ge-

noemde diverse spelers diffuser. Dit proces wordt nog versterkt door een derde ontwikkeling, te weten de steeds sterkere neiging sport in één adem te noemen met iets anders: bewegen, gezondheid, evenementen, welzijn. Deze 'integralisering' van de sport of versporting van de samenleving (al twintig jaar actueel!) verbindt sport met andere beleidsterreinen, en dus ook met alle bijbehorende onderzoeks- en kennispartijen.

De voorlopige culminatie van bovengenoemde ontwikkelingen is te zien in de totstandkoming van het *Sectorplan Sportonderzoek en -onderwijs 2011-2016* (Van Veldhoven en Van Vucht Tijssen 2011) en in het verlengde daarvan het NWO-programma Sport. Met het Sectorplan wordt beoogd het onderwijs en onderzoek in Nederland op 'olympisch niveau' te brengen – het is (was?) de pendant van het Olympisch Plan op het gebied van hoger onderwijs en onderzoek. Dat betekent allereerst dat de universiteiten en hogescholen, hoeders van de eerste geldstroom die rechtstreeks van het Ministerie van OCW komt, een deel van die middelen moeten gaan richten op sportonderwijs en -onderzoek. Veelbelovende recente signalen zijn de oprichting van lokale instituten of netwerken zoals het Sport Science Institute Groningen en Sport & Society in Utrecht. In beide gevallen bundelen de lokale hogeschool en universiteit hun krachten op het gebied van sport, onderzoek en onderwijs. Soortgelijke ontwikkelingen vonden en vinden ook elders plaats, zoals in Amsterdam en in Eindhoven, waar de Fontys Sporthogeschool haar sportopleidingen heeft geconcentreerd in een nieuw gebouw midden in een gebied met diverse (top)sportvoorzieningen.

Daarnaast is het voor de realisatie van de Sectorplan-ambities uiteraard wenselijk dat er nog meer middelen vrijkomen, zoals bijvoorbeeld van (grote) bedrijven en het Ministerie van ELI, voor innovatie en onderzoek in de sfeer van sport en technologie. Het Sectorplan kent dan ook een Stuurgroep, die als een soort Raad van Advies het belang van (investeren in) sportonderwijs en onderzoek op de agenda moet krijgen en houden bij ministeries en grote bedrijven, en er voor moet zorgen dat de sport alert kan reageren op grote beleidsmatige initiatieven of trajecten, zoals het 'topsectorenbeleid'.

Een eerste stap in de verruiming van onderzoeksmiddelen is de bewerkstelliging van het NWO-programma Sport. NWO staat voor tweedegeldstroomonderzoek, dat wil zeggen: fundamenteel onderzoek, uitgevoerd bij universiteiten en een select groepje van KNAW-instituten. Toekenning van middelen gebeurt op basis van competitie tussen aanvragers, die daarbij beoordeeld worden op hun wetenschappelijke prestaties. Bij het NWO-programma Sport zijn er aanvullende eisen. De aanvrager dient zorg te dragen voor minimaal 30 procent cofinanciering door veldpartijen, en van het budget moet minimaal 5 procent van de programmaomzet besteed worden aan 'valorisatie'. Voorstellen worden niet alleen beoordeeld op hun wetenschappelijke merites, maar tevens op hun relevantie voor de sportsector. Met de eis tot cofinanciering wordt het volume-onderzoeksgeld met minimaal 30 procent vermeerderd. Maar met ook nog de eis te komen met een valorisatieplan, is het NWO-programma Sport feitelijk een hybride van tweede- en derdegeldstroomonderzoek, of misschien beter nog: een programmatische versie van opdrachtonderzoek.

Niet alleen door de eisen tot cofinanciering, het vormen van een consortium met veldpartijen en valorisatie, maar ook door de formulering van (de hoofdvragen van) het programma zelf komt de nadruk in het programma vanzelf te liggen op wat hiervoor de instrumentele of functionalistische benadering is genoemd. Eigenlijk laat het NWO-programma Sport geen ruimte voor (want geen vraag naar) onderzoek naar de sport zelf: de veranderende organisatie en inrichting van de sport, de dynamiek achter ontwikkelingen in spelregels, het veranderende spelkarakter van sport, de betekenis van sport voor de deelnemers, de definitie van sport (!), of de ontstaansgeschiedenis van (verschillende takken van) sport, et cetera. Daar waar sport ogenschijnlijk het meest aan zijn trekken komt, in de pijler Presteren, domineert evenzeer de instrumentele benadering: het onderzoek dat direct vooral moet bijdragen aan prestatieverbetering in de sport (de toptienambitie).

In de loop van 2013 zal de stof van het NWO-programma neerdalen. Er zullen winnaars zijn (personen, instituten en onderwerpen), die voor vier jaar aan de slag gaan en op de geselecteerde thema's voor verdere ontwikkeling en valorisatie van kennis zullen gaan zorgen. Er zal daarnaast een veelvoud

aan verliezers zijn, die niet zijn geselecteerd en waarvoor geen middelen uit het onderzoeksprogramma Sport zullen komen. In het sombere scenario bloeden al deze aanzetten dood, en gaan partijen over tot de orde van de dag. De onderwerpen die in 2012 nog relevant leken, verdwijnen rap weer van de onderzoeksagenda. In een meer optimistisch scenario zitten de consortiumpartners niet bij de pakken neer, maar besluiten door te zetten. Men heeft elkaar immers gevonden rond een interessant en relevant onderwerp, en men gaat alsnog aan de slag. Met minder middelen, maar overtuigd van het nut van het voorgenomen onderzoek.

Welk scenario ook werkelijkheid wordt, we kunnen niet heen om het feit dat de grootste landelijke partijen met middelen voor meer fundamenteel onderzoek en onderzoek 'tot algemeen nut', met de financiering van het NWO-programma Sport hun meeste kruit voor de komende vier jaar wel verschoten hebben. Terwijl de ambities natuurlijk verder reiken. Zoals gezegd, uiteindelijk is het NWO-programma Sport maar één manier om vorm te geven aan de veel verdergaande plannen vervat in het Sectorplan Sportonderzoek en -onderwijs.

Een deel van die ambities zal vervolg krijgen in het Netherlands Institute for Sport Science and Innovation (NISSI). Oorspronkelijk was dit een initiatief van de VU Amsterdam en de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) om hun krachten te bundelen op het gebied van sportonderzoek, in het bijzonder op wat nu wordt aangeduid als de 'pijlers' Presteren en Vitaal (gezondheid). Inmiddels is ook InnoSportNL aangehaakt bij dit initiatief. De volgende stap is – vermoedelijk – dat ook de pijler Meedoen uit het Sectorplan aansluit op deze ontwikkeling.[5] NISSI wordt daarmee de nieuwe netwerkorganisatie voor de coördinatie van het sportonderzoek in Nederland. De eerdergenoemde Stuurgroep opereert dan als een Raad van Advies, en sluit het sportonderzoek aan op relevante geldstromen. NISSI faciliteert de opstelling van onderzoekslijnen en programma's, en tracht naast de financiers van het NWO-programma Sport nog meer partijen te vinden die geïnteresseerd kunnen worden om in het sportonderzoek te investeren.

5.2 Agenda

Met het NWO-programma en instituten als (onder andere) het NISSI heeft het sportonderzoek sterke troeven in handen om de aankomende tien jaar zijn vleugels uit te slaan. Overziend wat tien jaar sportonderzoek heeft gebracht, komen we dan tot een agenda met drie centrale thema's:

Ten eerste is dat een verdiepingsslag in verklarend onderzoek naar de werkzame bestanddelen in de sport. Die slag is nodig om te kunnen bijdragen aan de gewenste verhoging van de effectiviteit en doelmatigheid van het sportbeleid. De sport wordt op alle fronten bevraagd op zijn betekenis en hoe die het meest efficiënt kan worden gerealiseerd. Om doelstellingen als de 75 procent sportdeelname te realiseren, is het dringend gewenst om het inzicht in sportgedrag te verdiepen, om meer te begrijpen van wat sport voor sommige mensen zo boeiend maakt, en voor anderen juist niet. Wetenschappers uit uiteenlopende disciplines van binnen én buiten de sport zullen daartoe nog veel meer de handen ineen moeten slaan, om theorievorming te stimuleren, data te poolen en inzichten te delen. Uiteraard geldt voor onderzoek naar de maatschappelijke effecten en betekenissen van sport, op terreinen als gezondheid, welzijn, economie en ruimtelijke ordening, onverkort hetzelfde.

Ten tweede: het op- en uitbouwen van sterke en betrouwbare tijdreeksen en monitoren, die kunnen dienen als ruggengraat achter het verdiepende onderzoek, mogelijkheden creëren om te *benchmarken* (lokaal, internationaal) en in kaart brengen en helpen uitleggen hoe de sport evolueert. Tijdreeksen, bijvoorbeeld op het gebied van sportdeelname, aanbieders en accommodaties, kunnen zowel de beleidsagenda bepalen (doordat ze positief of negatief gewaardeerde ontwikkelingen zichtbaar maken), als nuttig zijn als het gaat om beleidsevaluatie (omdat erin zichtbaar wordt of bijvoorbeeld beleid gericht op vergroting van de sportdeelname tot zichtbaar effect leidt). Vanuit doelmatigheidsoverwegingen is het noodzakelijk dat partijen hiervoor de handen ineenslaan, en data centraal worden bijgehouden (maar decentraal zijn uit te splitsen, en ook zo zijn opgebouwd). Dat kan door ze als een 'publiek goed' te beschouwen en vrij te laten zijn voor gebruik door derden. Daar hoort dan ook een centrale financiering bij. Daar zullen mo-

dellen voor moeten worden ontwikkeld, met de partijen die baat hebben bij genoemde trendreeksen.

Ten derde: bundelen en delen van kennis. De tijd dat onderzoek plaatsvond in ivoren torens, is lang voorbij (heeft dat beeld ooit wel enige betekenis gehad voor de sport?). Sportonderzoek is een toegepaste wetenschap. Als dusdanig heeft het baat bij intensief contact tussen onderzoek en praktijk. Beide beschikken over waardevolle kennis en inzichten. Het is de kunst om die kennis gezamenlijk tot bloei te laten komen, en niet direct neer te sabelen bij elk afwijkend gezichtspunt. Daarvoor is het gewenst dat beide partijen over gelijke uitgangsposities beschikken, en zich daadwerkelijk onafhankelijk kunnen voelen. Daarnaast is frequent en open contact van groot belang, om vertrouwen te kunnen laten opbloeien en om elkaar te willen vinden. Mondelinge kennisoverdracht is nog steeds de snelste en flexibelste wijze van communiceren. Dergelijke nauwe contacten zijn ook des te harder nodig, omdat verwacht mag worden dat de hoeveelheid kennis voor en over sport de aankomende jaren nog verder zal groeien. Overzicht houden en creeren zal daarin steeds belangrijker worden. Het is van groot belang om de opgedane kennis actief te beheren, te ordenen, te filteren, te vertalen én te delen. Dat is geen taak van één instituut alleen, maar vergt de inzet van een groot aantal betrokkenen, op uiteenlopende plaatsen in de kennisketen van de sport.

5.3 Mulier 2.022

De afgelopen tien jaar heeft het Mulier Instituut als ‘centrum voor sociaalwetenschappelijk sportonderzoek’ werk gemaakt van het doen van sportonderzoek, het vertellen over sportonderzoek en het bijeenbrengen van mensen met interesse in sportonderzoek. Inmiddels is de naam gemoderniseerd en is het woord ‘centrum’ uit de aanduiding verdwenen. De sportwereld is complexer geworden, de eisen die aan onderzoek worden gesteld liggen hoger, en er is meer (onderzoeks)deskundigheid gekomen.

Aan de ambities van het MI verandert dat weinig. Ook op weg naar 2022 wil het Mulier Instituut de ontwikkelingen in de sport nauwgezet blijven volgen,

blijven begrijpen waarom de sport zich ontwikkelt zoals ze doet, en inzichten uit sportonderzoek blijven bundelen en verspreiden. Het instituut zal zich sterk maken voor de opbouw en het beheer van betrouwbare tijdreeksen, en die ter beschikking te stellen voor onderzoek en beleidsontwikkeling. Het zal daarin samenwerken met partijen die over relevante gegevens of methodische expertises beschikken, landelijk en lokaal, binnen de sport en daarbuiten. Door verdiepend en meer praktijkgeoriënteerd onderzoek combineren we *the best of both worlds*, en begrijpen we hoe en wanneer beleid effectief kan zijn. Ook hierin werken we, traditiegetrouw, samen met relevante partijen (zoals universiteiten en hogescholen). Het MI zal daarbij, als onderzoeksorganisatie, een actieve rol blijven spelen in de gemeenschap van sportonderzoekers. Door het – met anderen – organiseren van debatten, lezingen en studiedagen, het leveren van conferentiebijdragen, het zitting nemen in redacties en klankbordgroepen, en het samenstellen van databases en overzichtspublicaties, en zo meer, zal het instituut blijven werken om de ontwikkelde kennis te verspreiden en met veldorganisaties te delen.

In 2022 wint Nederland het WK voetbal in Qatar. Het zou fantastisch zijn als we tegen die tijd snapten waarom...

Noten

1. Die wordt nog steeds toegepast, zie http://www.mulierinstituut.nl/projecten/monitoringprojecten.html. Zie verder o.a. Van Bottenburg 1999; Hoyng e.a. 2003, Breedveld en Tiessen-Raaphorst 2009).
2. De Sportatlas was oorspronkelijk een initiatief van Sportservice Zuid-Holland. Stapsgewijs werd informatie over accommodaties verzameld, eerst binnen de eigen provincie en later landelijk. De afgelopen jaren hebben ook InnoSportNL, het Mulier Instituut en Arko Sports Media financieel ertoe bijgedragen dat de binnen Sportatlas ontwikkelde database kon worden uitgebouwd en beheerd. Hiertoe is een aparte stichting opgericht, statutair gevestigd in Den Bosch.
3. Zie de aankomende proefschriften van Jan-Willem van der Roest, over consumentisme bij verenigingen, of van Maikel Waardenburg. Beiden participeren, samen met medewerkers van het Mulier Instituut, in het in het onderzoeksprogramma 'Between Planning and Practice' dat thans wordt uitgevoerd aan de USBO.
4. 82 procent heeft sport ooit leuk gevonden; 65 procent doet minimaal twaalf keer per jaar aan sport (Van den Dool e.a. 2009).
5. En in het kielzog daarvan, de minder sterk ontwikkelde pijlers Kaart (ruimte) en Beeld (economie).

Literatuur

- Anthonissen, A. & M. Dortants (2006). *Respect voor discipline: een studie naar identificaties van getalenteerde boksers*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Anthonissen, A. & J. van Sterkenburg (2006). *Battles om aanzien en respect: een studie naar identificatie van skaters met hun hobby*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Baar, P. (2012). *Peer aggression and victimization in Dutch elementary schools and sports clubs : prevalence, stability, and approach across different contexts*. Utrecht: Utrecht University.
- Bax, H. (2010). *De samenleving over de kwaliteit van bewegen & sport op school: een spiegel voor de vakwereld*. Zeist: Jan Luiting Fonds.
- Beckers, Th. & T. Serail (1991). *Nieuwe verhoudingen in de sport*. Tilburg: KUB/IVA.
- Berg, M. van den, M. de Nooij & C. Koopmans (2010). *Kengetallen kosten-batenanalyse van het WK voetbal*. Amsterdam: SEO.
- Beth, J., A. von Heijden & J. Lucassen (2011). *De impuls van een combinatiefunctionaris: outcome monitor Impuls brede scholen*, sport en cultuur. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Blok, P., G. Fernhout, E. Gerdes, H. Kandel, S. Schenk, C. Tunnel & T. Bridges (2011). *Verkenning Maatschappelijke Kosten en Baten van de Olympische en Paralympische Spelen 2028 in Nederland – Eindrapport*. Rotterdam/Amsterdam: Rebel/Arup.
- Boessenkool, J., J. Lucassen, M. Waardenburg & F. Kemper (2011). *Sportverenigingen: tussen tradities en ambities*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Boonstra, N. & N. Hermens (2011). *De maatschappelijke waarde van sport. Een literatuurreview van de inverdieneffecten van sport*. Utrecht: Verwey Jonker instituut.
- Boonstra, N. & E. Snel (2005). *De waarde van interetnisch contact: een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen*. Enschede/Utrecht: Universiteit Twente/Verwey-Jonker.

- Bottenburg, M. van (1999). *De RSO beproefd: de betekenis van de proefonderzoeken voor de Richtlijnen sportdeelname-onderzoek*. Den Bosch: Diopter-Janssens en Van Bottenburg.
- Bottenburg, M. van (2006). *Het kapitaal van de sport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Bottenburg, M. van, S. Brinkhof, A. Elling, P. Hover & D. Romijn (2012a). *De maatschappelijke betekenis van topsport*. Literatuurstudie in opdracht van het Ministerie van VWS. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Bottenburg, M. van & C. Broër (1996). *Afstemming van vraag en aanbod op de sportinformatiemarkt*. Amsterdam: Diopter.
- Bottenburg, M. van, B. Dijk, A. Elling & N. Reijgersberg (2012b). *Bloed, zweet en tranen – en een moment van glorie. 3-meting topsportklimaat in Nederland*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Bottenburg, M. van & P. Hover (2009). *Evenementenlopers in beeld: onderzoek naar de succesfactoren van loopevenementen op grond van de motivatie, beleving en waardering van de deelnemers*. Utrecht/Den Bosch: Universiteit Utrecht/W.J.H. Mulier Instituut.
- Bottenburg, M. van & K. Schuyt (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC*NSF.
- Breedveld, K. (2003). *Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal*. In: Breedveld, K. (red.) 'Rapportage Sport 2003'. Den Haag: SCP, pp. 247-283.
- Breedveld, K. (2006). *Verschillen in sportdeelname. In: K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst (red.), Rapportage sport 2006*. Den Haag: SCP, pp. 299-321.
- Breedveld, K., J.W. Bruining, S. van Dorsselaer, R. Mombarg & W. Nootebos (2010). *Kinderen met gedragsproblemen en sport: bevindingen uit de literatuur en uit recent cijfermateriaal*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Breedveld, K. & R. Hoekman (2011). 'Measuring sports participation in the Netherlands – the need to go beyond guidelines'. *European Journal for Sport and Society*, 8(1+2), 117-132.

- Breedveld, K., G. Molleman, F. Smits & N. Reijgersberg (2010). *Kennisagenda sport 2011-2016*. Den Bosch/Den Haag: W.J.H. Mulier Instituut/ZonMw.
- Breedveld, K. & S. Mulleneers (2011). *Geen tijd: smoes of realiteit?* In: A. Elling en F. Kemper (red.) 'Het kost veel tijd en je wordt er moe van'. Verklaringen voor sportdeelname en inzichten in de leefwereld van niet-sporters. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media, pp. 57-73.
- Breedveld, K., H. van der Poel, M. de Jong & D.C.M. Collard (2011). *Beleidsdoorlichting sport: hoofdrapport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Breedveld, K., D. Romijn & A. Cevaal (2009). *Scoren op het Cruyff Court, winnen in de wijk: een studie naar het gebruik en de effecten van moderne trapveldjes*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Breedveld, K. & A. Tiessen-Raaphorst (red.)(2006). *Rapportage sport 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel planbureau.
- Breedveld, K. & A. Tiessen-Raaphorst (2009). *Sporten gemeten. Methodologische aspecten van het onderzoek naar sportdeelname*. Den Haag/Den Bosch: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)/W.J.H. Mulier Instituut.
- Buisman, A. (2002). *Jeugdsport en fair play in het Nederlandse sportbeleid van de jaren negentig*. Amsterdam: SWP uitgeverij.
- CBS (2012). *Sportsatellietrekeningen*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- Cevaal, A. & J. Lucassen (2011). *Maatschappelijke neveneffecten van Playing for Succes!: kwalitatieve studie naar de maatschappelijke neveneffecten van Playing for Succes*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Cevaal, A. & D. Romijn (2011). *Pubers, panna's en playgrounds: opvattingen van jongeren over het sporten op moderne playgrounds*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Claringbould, I. (2008). *Mind the gap: the layered reconstruction of gender in sport related organizations*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Claringbould, I. (2011). *Sport is geen kinderspel. Een onderzoek naar de betrokkenheid van volwassenen bij jeugdsport in sportverenigingen*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Coakley, J. (2011). 'Youth Sports. What Counts as 'Positive Development?'. *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3), 306-324.
- Coakley, J. & E. Pike (2009). *Sports in society: Issues and controversies*. Boston: McGraw Hill.
- Coalter, F. (2007). *A wider social role for sport. Who's keeping the score?* Londen en New York: Routledge.
- Collard, D.C.M. (2010). *IPlay-Study – Development and evaluation of a school-based physical activity-related injury prevention programme* (dissertatie). Vrije Universiteit Amsterdam.
- Crum, B.J. (1991). *Over de versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: Ministerie van WVC.
- Dool, R. van den, A. Elling & R. Hoekman (2009). *SportersMonitor 2008. Een beschrijving van actuele sportissues*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Dool. R., van den, R. van der Meulen & K. Breedveld (2008). *Van 60 naar 75. Bouwstenen voor een beleid gericht op verhoging van de sportdeelname*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Elling, A. (2002). *Ze zijn er (niet) voor gebouwd. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A. (2007). *Het voordeel van thuis spelen. Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsprocessen in sportloopbanen*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A., I. van Hilvoorde & R. van den Dool (2012). 'Topsport als motor voor nationale trots?', *Mens en maatschappij*, 87(2), 101-124.
- Elling, A., M. de Jong & E. Wisse (2010). '*We zijn nog wel een beetje zoekende.' Eindrapportage monitoring en evaluatie pilotprojecten KNVB en KNGU participatie allochtone vrouwen in de sport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Elling, A. & F. Kemper (2011). *'Het kost veel tijd en je wordt er moe van': verklaringen voor sportdeelname en inzichten in de leefwereld van niet-sporters*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A. & F. van Rens (2012). *Draagvlakmeting Olympische Spelen 2028: 1-meting 2011*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Elling, A., F. van Rens & F. Smits (2012). *'Om mijn hersenen te trainen en voor de gezelligheid.' Motieven voor en opbrengsten van deelname aan kennismakingscursussen bridge*. Utrecht: Mulier instituut.
- Elling, A., F. Smits, P. Hover & J. van Kalmthout (2011). *Seksuele diversiteit in de sport: sportdeelname en acceptatie*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Elling, A. & E. Wisse (2010). *Beloften van vechtsport*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Haan, J. de & K. Breedveld (1999). *Trends in determinanten in de sport. Eerste resultaten uit het AVO 1999*. Den Haag: SCP.
- Heuvel, M. van den (2003). *De maatschappelijke betekenis van sport op televisie*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Heuvel, M. van den (2007). *Evaluatie en monitoring VWS-nota Tijd voor Sport: instrumentontwikkeling en plan van aanpak 2006-2010*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Heuvel, M. van den, R. Hoekman & H. van der Poel (2011)(red.). *Sport in de stad: over de maatschappelijke, ruimtelijke en economische rol van sport in de stedelijke context*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Heuvel, M. van den, P. Hover & K. Breedveld (2010). *De maatschappelijke betekenis van het WK 2018: een verkennende notitie*. Utrecht/Den Bosch: Remarkable Research/W.J.H. Mulier Instituut.
- Heuvel, M. van den & H. van der Poel (1999). *Sport in Nederland. Een beleidsgerichte toekomstverkenning*. Haarlem: de Vrieseborch
- Heuvel, M. van den & M. van Schendel (2008). *Startrapportage monitoring en evaluatie van tijd voor sport, samen voor sport en de kracht van sport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Heijden, A. von, M. Leijenhorst, J. van Kalmthout, J. Hilhorst, E. Boers, J. Beth & J. Lucassen (2011). *Impuls lokaal bekeken: meer en beter. Verdiepingsonderzoek naar effecten en processen van de inzet van combinatiefunctionarissen binnen zes eerste tranche gemeenten*. Utrecht/Nijmegen: W.J.H. Mulier Instituut/Kennispraktijk.
- Hoekman, R. (2010). *Recessiepeiling gemeenten 2010: doorwerking economische recessie op gemeentelijk sportbudget*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R., D.C.M. Collard & Cevaal, A. (2011). *Sportinfrastructuur in Nederland: quickscan sportaccommodaties en sportorganisaties*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R. & R. van den Dool (2009). *Sportdeelname in grote steden: een wereld van verschil?: een beschrijving van de sportdeelname in Almere, Amsterdam, Den Haag, Eindhoven, Rotterdam en Utrecht van 2006 tot 2008*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R., A. Elling, J.W. van der Roest & F. van Rens (2011). *Opbrengsten van Meedoen: eindevaluatie programma Meedoen Alle Jeugd door Sport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R. & M. Gijsbers (2010). *Sport in collegeprogramma's: belangrijke bijzaak. Analyse van sport in collegeprogramma's gemeenten 2010-2014*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoekman, R., K. Hoenderkamp & H. van der Poel (2013). *Sportaccommodaties in beeld*. Nieuwegein: Arko Sports Media (in druk).
- Hover, P. & M. de Jong (2011). *Van evenbeeld tot tegenpool: over de imago's van vijftien sporttakken volgens de Nederlandse bevolking*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hover, P., S. Hakkers & K. Breedveld (2012). *Trendrapport fitnessbranche 2012*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Hover, P. & E. Oldenboom (2010). *Investering van overheidsmiddelen vereist meer kennis over maatschappelijke baten*. Oosterbeek: Sportlokaal, VSG.
- Hover, P. & D. Romijn (2011). *Cruyff Courts monitor 2011: tabellenrapportage: resultaten van de derde meting*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Hover, P. & D. Romijn (2012). *Factsheet sportevenementen: katalysator voor participatie en cohesie?* Utrecht: Mulier Instituut.
- Hover, P., D. Romijn en K. Breedveld (2010). *Sportdeelname in cross nationaal perspectief: benchmark sportdeelname op basis van de Eurobarometer 2010 en het International Social Survey Programme 2007*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoyng, J., C. Roques & M. van Bottenburg (2003). *Kerngegevens sportdeelname: sportdeelname in Nederlandse gemeenten*. Den Bosch/ Nieuwgein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Janssens, J., A. Elling & J. van Kalmthout (2003). *Het gaat om de sport: een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Janssens, J. & M. Frelier (2007). *Wat beweegt kinderen? een onderzoek naar het sport- en beweeggedrag van kinderen*. Den Haag: NICIS.
- Janssens, J., J. Lucassen & J. van Sterkenburg (2002). *Sport en sociale activering: een inventarisatie van initiatieven*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Jonker, L. (2011). *Self-regulation in sport and education: important for sport expertise and academic achievement for elite young athletes*. Groningen: L. Jonker.
- Kalmthout, J. van & J. Janssens (2000). *Verenigingsmonitor 2000: de stand van zaken in de sportvereniging*. Arnhem: NOC*NSF.
- Kalmthout, J. van, M. de Jong & J. Lucassen (2009). *Verenigingsmonitor 2008: de stand van zaken bij sportverenigingen*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kalmthout, J. van & M. de Jong (2010). *Verenigingsmonitor 2009: basis*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kalmthout, J. van & J. Lucassen (2005). *Verenigingsmonitor 2005: de stand van zaken in de sportvereniging*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kalmthout, J. van & J. Lucassen (2008). *Verenigingsmonitor 2007: de stand van zaken bij sportverenigingen in het perspectief van modernisering*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Kalmthout, J. van & H. van der Werff (2010). *Monitor paardensportaanbieders in Nederland 2010*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kalmthout, J. van & H. van der Werff (2011). *Minder klappen, meer applaus?: beeldvorming Nederlands publiek voorkomen onwenselijke gedrag in de sport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kemper, F. (2010). *Samenspel: studies over etniciteit, integratie en sport*. Bennekom: Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB).
- Knoppers, A. (2000). *The construction of meaning in sport organizations: management of diversity*. Maastricht: Shaker Publishing BV.
- Knoppers, A. (2006). *Wat brengt sport teweeg?!* Zeist: Jan Luiting Fonds.
- Lindert, C. van, M. de Jong, R. van den Dool (2008). *(On)beperkt sportief: monitor sportdeelname van mensen met een handicap 2008*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Lindert, C. van, G.J. Wijlhuizen, M. Hopman-Rock, A. Chorus, R. van den Dool, K. Breedveld & M. Frelier (2009). *Fit for life: (on)bereikbaar doel?: quick scan sport, bewegen en ouderen 2009*. Den Bosch/Leiden: W.J.H. Mulier Instituut/TNO Kwaliteit van Leven.
- Lucassen, J. & J. van Kalmthout (2003). *Seksuele intimidatie in de sport*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Lucassen, J., J. van Sterkenburg & D. Nielander (2004). *Weer meedoen door sport en bewegen als vorm van sociale activering*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut/LCO.
- Lucassen, J. & H. van der Werff (2006). *Arbeidsmarktmonitor sport : een meting van sportgerelateerde arbeid in Nederland: nulmeting*. Tilburg: IVA.
- Lucassen, J. & E. Wisse (2011). *Sporten op de grens: studies over leefstijlsporten*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Lucassen, J., E. Wisse, F. Smits, J. Beth & H. van der Werff (2011). *Sport, bewegen en onderwijs: kansen voor de toekomst. Brede analyse 2010*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Meulen, R.,van der (2007). *Brug over woelig water: lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en veralgemeend vertrouwen* (dissertatie). Radboud Universiteit Nijmegen.

- NOC*NSF/Kearney (1992). *Sport als bron van inspiratie voor onze samenleving: sport biedt unieke kansen voor de ontwikkeling van de maatschappij*. Amsterdam: NOC*NSF.
- PRC (2008). *De economische betekenis van sport in Nederland*. Rotterdam: Policy Research Corporation.
- Romijn, D. & J. van Kalmthout (2010). *Vitaliteit sportverenigingen Eindhoven*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Roques, C. & M. van den Heuvel (2002). *Sporten in de Westelijke Tuinsteden 2002-2015: behoefteonderzoek naar de ruimte voor sport en bewegen in de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Stegeman, H. (2007). *Effecten van sport en bewegen op school: een literatuuronderzoek naar de relatie van fysieke activiteit met de cognitieve, affectieve en sociale ontwikkeling*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Insituut.
- Sterkenburg, J. van (2011). *Race, ethnicity and the sport media*. Amsterdam: Pallas Publications, Amsterdam University Press.
- Stokvis, R. (2009). *De Sportwereld: Een inleiding*. Arko Sports Media, Nieuwegein.
- Stokvis, R. & I. van Hilvoorde (2008). *Fitter, Harder & Mooier – De onweerstaanbare opkomst van de fitnesscultuur*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij De Arbeiderspers/Het Sporthuis.
- Stuij, M. (2010). *School, bewegen en sport: het beweegbeleid van de school*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Stuij, M., E. Wisse, G. van Mossel, J. Lucassen & R. van den Dool (2011). *School, bewegen en sport: onderzoek naar relaties tussen de school(omgeving) en het beweeg- en sportgedrag van leerlingen*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Stuij, M. & R. Stokvis (2010). *Alles is mogelijk in de toekomst: de sportmindedness van de Universiteit van Amsterdam*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Tamboer, J. & J. Steenbergen (2000). *Sportfilosofie*. Leende: Damon.
- Tiessen-Raaphorst, A. (2010). *Sportdeelname in Nederland: gemeten volgens de methode richtlijn sportdeelname onderzoek (RSO)*. Den Haag: SCP.
- Tiessen-Raaphorst, A., D. Verbeek, J. de Haan & K. Breedveld (red.) (2010). *Sport: een leven lang. Rapportage Sport 2010*. Den Haag/Den Bosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Tuyckom, C. van (2011). *Sport for all: fact or fiction. Individual and cross-national differences in sport participation from a European perspective* (dissertatie). Gent: University of Gent.
- United Nations (2003). *Report of the United Nations Inter-Agency Task Force on Sport for Development and Peace*. Geneva: United Nations.
- Veldhoven, N. van & L. van Vucht Tijssen (2011). *Fundament onder de Olympische ambities: Sectorplan Sportonderzoek en -onderwijs 2011-2016*. Deventer: ...daM uitgeverij.
- Vermeulen, J., P. Verweel & E. van Veen (2010). *De Richard Krajicek Foundation maakt het verschil in de buurt*. Utrecht/Den Haag: USBO/ Richard Krajicek Foundation.
- Verlaat, M.N. van 't (2010). *Marktgerichte sportbonden: een paradox? Onderzoek naar de achtergronden en gevolgen van de toepassing van een marktbenadering door Nederlandse sportbonden* (dissertatie). Universiteit Utrecht.
- Verweel, P. (2007). *Respect in en door sport*. Oratie. Amsterdam: SWP.
- Verweel, P. & M. Wolterbeek (2011). *De alledaagse kracht van sport*. Amsterdam: SWP.
- Visscher, C. (2008). *Jeugdsport: leren en presteren: over motoriek, cognitie, tijd, kwaliteit en effectiviteit*. Groningen: Christiaan Visscher, verslag.
- Visscher, C., E. Hartman & M. Elferink-Gemser (2011). *Fit, vaardig en verstandig!: een decennium "Groninger" onderzoek naar de relatie tussen bewegen en cognitie, sport- en schoolprestaties bij de jeugd*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- VWS (1996). *Wat sport beweegt: contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

- VWS (2001). *Sport, bewegen en gezondheid: naar een actief kabinetsbeleid ter vergroting van de gezondheid door en bij sport en beweging*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- VWS (2005). *Tijd voor sport: bewegen, meedoen, presteren*. Nota sportbeleid. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- VWS (2008). *De kracht van sport*. Beleidsbrief. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- VWS (2011). *Sport en bewegen in Olympisch perspectief*. Beleidsbrief. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Werff, H. van der, E. Wisse & M. Stuij (2012). *Sport en onderwijs verbonden: kwalitatief verdiepend onderzoek naar succesfactoren in de samenwerking tussen sportverenigingen en scholen*. Utrecht: Mulier Instituut.

mulier instituut

10 JAAR SPORTONDERZOEK EN -BELEID

Essay ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Mulier Instituut

Koen Breedveld,
Hugo van der Poel
en Agnes Elling